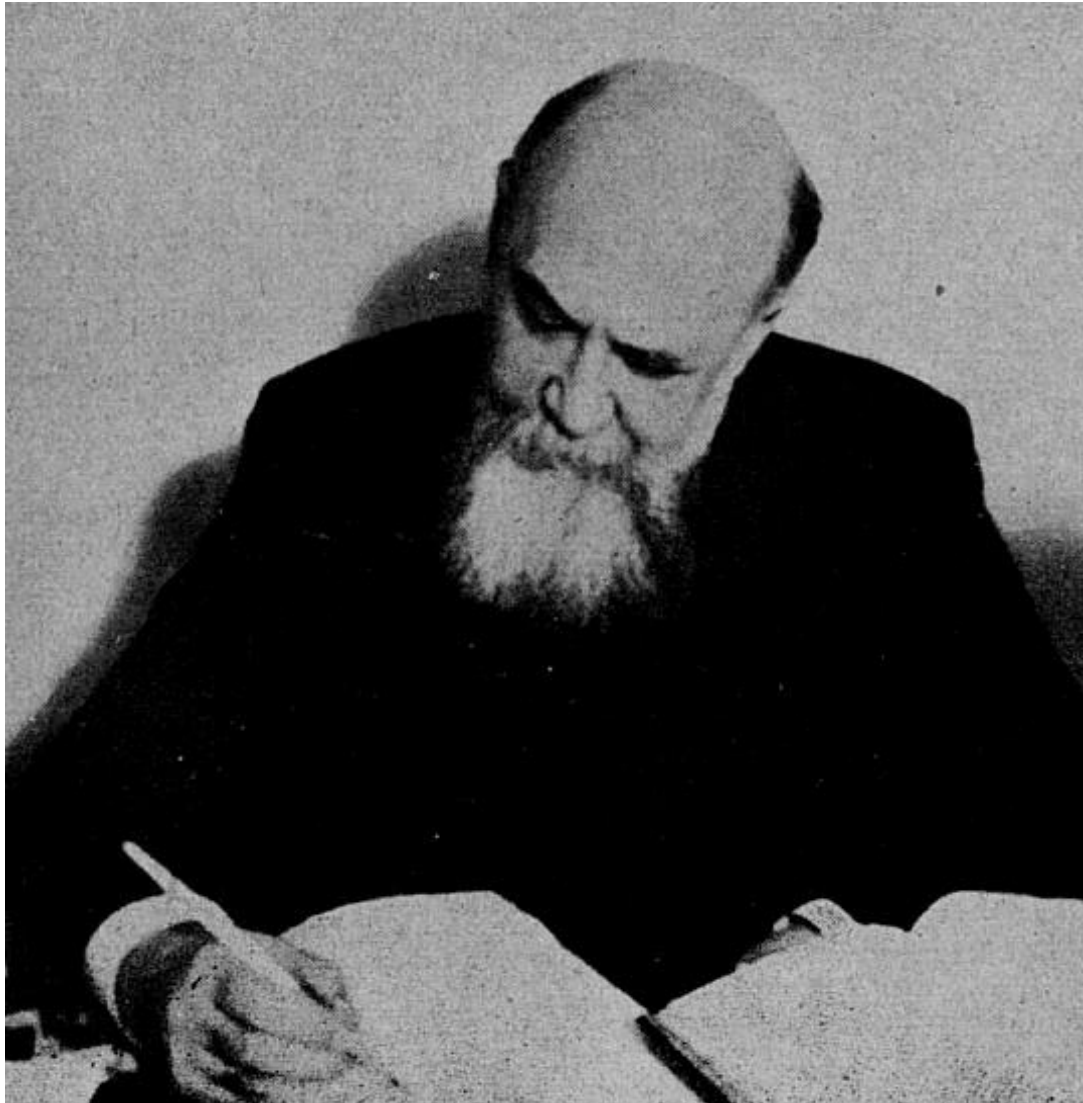

Nicolae IORGA

PROMETEU

Suceava, 2022

Prometeu

În 1931, când Nicolae Iorga împlinea 60 de ani, dar încă era „cel mai nestudiat și mai necunoscut scriitor român”, cărturarii de la *Gândirea* au scos un număr omagial al revistei, menit să-l repună în drepturi pe autorul care, cu 800 de cărți scrise publicate până atunci, era recunoscut, în întreaga lume, drept un uriaș al culturii europene, dar nu și în România, adică în spațiul în care acționau discreționar „conceptele uscate ale filosofiei de catedră”.

Gândiriștii, în frunte cu Nichifor Crainic, descifraseră „ideile despre artă ale lui Nicolae Iorga” mai ales din conținutul unui volum de *Cugetări*¹, deși, în poezia lui Iorga, deloc semănătoristă, toate aceste idei, în baza inspirației, răzbat *din acea parte a sufletului tău pe care ți-ai înălțat-o deasupra vieții*, Iorga considerând „creația artistică asemenea unei continuări a operei divine, a unei colaborări la îmbogățirea ei: *Suntem nu numai făpturile, ci urmașii lui Dumnezeu, conștiința activă care creează mai departe, individualizându-se fără a se sfârâma*. Sau, același lucru cu alte cuvinte : *Cea mai mare mândrie a omului poate fi aceea că el are dreptul de a se simți colaboratorul de fiice clipă al marilor puteri ascunse*. Și în aceeași ordine de idei, definiția poetului: *Cel ce aude glasurile ce nu se aud și tâlcuiește lucrurile ce nu se înțeleg acela e poetul. Poet înseamnă acela care creează ce n-a mai fost creat. Restul – scripcari!*”.

Întreaga concepție filosofică („Un sistem filosofic e un mausoleu grandios înlăuntrul căruia a fost așezat cu mare pompă cadavrul vieții după o prealabilă și minuțioasă necropsie”, spunea Iorga, contrariat fiind de termen) a uriașului culturii europene se găsește formulată, desigur ca *neexplicabil, ca parte a sufletului tău pe care ți-ai înălțat-o deasupra vieții*, în poezia risipită prin paginile gazetelor, târziu adunată cu furca în două neconvingătoare volume ale lucrării „*Toate poeziile lui N. Iorga / adunate de elevele sale, vol. I, II, Vălenii de Munte 1939*”, poezii care, fără o premeditare a structurării cărții, pot induce în eroare chiar și pe partizanul operei lui Nicolae Iorga, deja îndoctrinat de „pășunismul” insinuat cu răutate de către cei care i-au tot refuzat și îi refuză statul de poet lui Nicolae Iorga. La drept vorbind, nici nu se poate concepe o structurare, atunci când e vorba de opera lirică a lui Nicolae Iorga, pentru că fiecare poem al său reprezintă o altă configurare mitică, dar din altă perspectivă, deci o altă dezvăluire a lumii, pe care nici măcar Icar nu o poate pătrunde și tocmai de aceea, ca simbol alegoric al creației poetice, „Îl vezi în țărână ajuns: / Acolo, sus, era lumină!”.

Un prim volum de poezie al lui Nicolae Iorga, publicat în 1893, dar grupând poeziile scrise între anii 1890-1893², deci până la vârsta biologică de 22 de ani, conceput într-o prozodie impecabilă, aflată sub aura romantismului eminescian (nimic nu poate începe fără Eminescu, în creația românească), dar și sub cea a poeziei grecești moderne, din care Iorga a tradus cu o firească afinitate, pune în valoare aceeași configurație mitică, pe care o întâlnim în întreaga

¹ Se mai găsește doar volumul „Cugetări”, ediție îngrijită și prefațată de Barbu Theodorescu, Editura Tineretului, București 1969

² Iorga, Neculai, *Poezii*, București 1893

operă lirică a lui Nicolae Iorga, inclusiv în *Cugetări*, care sunt expresii ale minții și sufletului, poemele însemnând reverberări ale sufletului și minții, o configurație mitică a continuității creației dumnezeiești, și nicidecum *scripcăreli* sau elemente ale unui *mausoleu grandios înlăuntrul căruia a fost așezat cu mare pompă cadavrul vieții după o prealabilă și minuțioasă necropsie* (Crainic, 241), deci sistem filosofic. Dar, ca și în *Cugetări*, Iorga a refuzat sistemul și sistematizarea, probabil dintr-o aversiune înnăscută pentru dogmatism, inclusiv filosofic, fiecare text liric însemnând doar o altă perspectivă a sacrificiului prometeic pe care îl săvârșește cel conștient de sine „n-a plâns”, ci „s-a dus, pierind din ceruri cu frumoasa lui credință” drept „mândru-nvingător de chinuri”. Însuși Nicolae Iorga a fost și este un Prometeu, care „împrăștie lumină” (*Farul*), un „profet al vremurilor”, lapidat de „mulțimea veșnic fără minte”, pe drumul el deschis (*Hudson*), dar și „doborât, din ceruri, c-un trăsnet” de „Cel ce lângă dânsul nu suferă pe nime” (Moartea Profetului). Iar conștiința prometeică avea să-l determine pe Iorga, în ultimul an al vieții sale, să publice, în foiletoane, „*Prometeu înlănțuit* / Tragedie în 4 perdele și 2 tablouri, de Echyle. / Prologul și traducerea de N. Iorga”. Ca o regăsire de sine, pentru că și Nicolae Iorga a adus lumină, îndurând asaltul ucigaș a păsărilor, fără să se plângă. Sacrificiul, când este însoțit de lacrimi, nu are, pentru Iorga, aceeași profunzime biruitoare precum sacrificiul lui Prometeu, care, prin neplâns, se dovedește a fi, ca element al „anticelor povești”, „mai măreț decât, sus, Zeus în splendoarea lui divină” (*Prometeu*).

Ca și Prometeu, Nicolae Iorga a fost și este un mit, dar, ca poet, el rămâne ucis și „pus în recele mormânt”, unde a „rămas și fără soare / într-o umilă închisoare”, fără a se putea rupe „de la pământ”³, datorită dezinteresului nostru general față de ceea ce înseamnă, în întregul ei, identitatea noastră spirituală. A tradus poezie adevărată din toate marile literaturi ale lumii vremii sale, dar și-a păstrat sieși mai mult decât un stil, adică o percepere prometeică a tot ceea ce nu se poate explica. Iar selecția textelor, pe care am făcut-o, cu gândul de a concepe, apoi o structură, ceea ce ar fi însemnat, în fond, o înstrăinare de spiritul copleșitor al Gânditorului, a avut drept scop doar atenționarea asupra celui care „stăpânește al gândului tezaur” și asupra operei sale, deja convins fiind că „din haosul de gânduri trecând prin mintea sa, / tu știi numai cântarea-i melodică, senină” (*Luceafărul*). Și asupra rostului literaturii: „Ca slujba către unul Dumnezeu / Să fie-n orice oră versul tău” (*Poezie*).

Pentru o mai singură înțelegere a operei lui Nicolae Iorga, și, mai ales a poeziei sale, folosesc, în încheierea acestei cărți, referințe critice semnate de Nichifor Crainic⁴, Tudor Vianu⁵, Radu Dragnea⁶, Vasile Băncilă⁷ și Barbu Teodorescu⁸. Și mă mulțumesc doar cu atât, rostul acestui demers fiind doar acela de a atrage atenția asupra unei opere lirice, pe cât de valoroasă, pe atât de neștiută, și din pricina istoricilor literaturii, care îl tac pe Nicolae Iorga cu răutăcioasă premeditare, deși fac dese trimiteri la opera lui, atunci când au de vorbit despre autorii români de până atunci. Dar și noi, românii de fiecare zi, suntem responsabili de tăcere și de pierderea în uitare a unei tulburătoare opere poetice (**Ion Drăgușanul**).

³ Plângerea pentru trup, *Cuget clar* – în *Noul „Sămănător”*, Anul II, Vălenii de Munte, 1938, p. 26

⁴ Crainic, Nichifor, *Estetica lui Nicolae Iorga*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 241-246

⁵ Vianu, Tudor, *Pe marginea „Cugetărilor” lui N. Iorga*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 248-251

⁶ Dragnea, Radu, *Unitatea de stil*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 261-265

⁷ Băncilă, Vasile, *Un educator: Neculai Iorga*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 296-302

⁸ Teodorescu, Barbu, *N. Iorga, omul*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 303-305

În Veneția

Gondola-ncet se plimbă pe valurile verzi,
În umbra de palate, supt razele de lună:
În lumi fără de capăt îți pare că te pierzi,
Depart, uriașii de bronz pe turnuri sună.

Albastru-i cerul nopții de stele țintuit,
O dungă luminoasă de-argint pe-ntinsa mare
Întinde luna plină și valu-i încrețit
De vântul ce-l atinge cu dulcea-i dezmiardare;

În umbră vâsla sună, pe ape lunecând,
Vâslașul cântă leneș în falnica lui limbă,
Cupolele bătrâne s-arată rând pe rând
Colo pe mal. Gondola molatec, lin se plimbă.

Împrejmuit e cerul de cercuri, ce sclipesc:
Pe *piazza di San-Marco* sunt sute de fânare
Ce raza și-o afundă în mare, arabesc
Splendid pe care-l mișcă încet o tremurare.

Și-nalt spunând splendoarea apuselor povești,
Cernitul turn se-nalță în noaptea cea senină
Domnind peste palate cu frunți împărătești,
În lumi de feerie, supt ceruri de lumină.

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, pp. 5, 6)

Se înalță stânci...

Se-nalță stânci încremenite deasupra luciului de gheață
Și-o rază moartă-abia pătrunde prin giulgiul cel greoi de ceață
Ce-ntinde pânza-i monotona pe împietritul Ocean.

În pacea zilelor polare, ca la suflări de uragan
Se bat talazuri rătăcite, ce, lunecând, încet se poartă,
Apoi din nou odihnă, pace, tăcere iar pe marea moartă.

Și nici o creangă înnegrită și nici un urlet trist de fiară
Nu se ridică înspre cerul pe care-un soare ca de ceară
Zâmbește trist, domnind deasupra acestei lumi etern pustii.

Deodată-un glas pierdut înalță nepricepute melodii,
Un goeland, plutind alene, revarsă cântec în tăcere,
Ca raza dragostei pierdute, lucind în timpuri de durere.

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, p. 12)

Din ceasu-n care te-ai născut

Din ceasu-n care te-ai născut,
O umbră-ți merge-n urmă,
Ca un vrăjmaș pândind, tăcut.

Când mai senin și vesel ești,
Suflarea ți se curmă
Dacă-ntorcându-te privești.

Apare-atuncea chipu-i drept
Și-un glas își spune: „Nu uita,
Eu sunt aice și te-aștept”.

Zadarnic cați a te ascunde,
Zadarnic fugi: că umbra ta
Te va urma oriunde.

Zadarnic dezlegare-i cei
– Priviri de sfînx și gură mută,
Dar când, căzând în calea ei,

Înghețul ultim te pătrunde,
Ea strânge ramura căzută
De jos și pleacă: unde?

(Iorga, Nicolae, *Poezii (1890-1893)*,
București 1893, pp. 65, 66)

Prometeu

Prometeu, Titan sălbatec, suferința ta senină
Luminoasă strălucește din anticele povești,
Și pe stânca ta, în lanțuri, prada vulturilor ești
Mai măreț decât, sus, Zeus în splendoarea lui divină.

Treceau veacurile leneș peste barbara ta muncă,
Păsările din văzduhuri sfărâmau pieptul tău gol,
Tu, ca marmura de rece, peste-al vremilor nămol,
Înfrângeai tăcând pe-acela care trăsnetele-aruncă.

El s-a dus, pierind din ceruri cu frumoasa lui credință
Risipitu-s-au în neguri palizii nemuritori,
Tu cu jalea omenirii te înalți mângâietor,
Revărsând ca un luceafăr raza ta de suferință.

Nu, n-ai plâns: la-a tale lacrimi fetele lui Ocean
N-au venit cântându-ți imnuri și în liniștea-ți apari
Cea mai aprigă icoană de eroii legendari,
Mândru-nvingător de chinuri, neclintitule Titan.

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, pp. 67, 68)

S-a stinge

S-a stinge-a vieții tale nemernică făclie.
Vei fi cu ochiul rece și fără de cuvânt –
Podoaba minții tale, a gândului mândrie
S-a risipi în clipa când tu vei fi pământ.

Și lumea înaintea va merge drumul ei,
S-or duce-n urmă-ți veacuri și alte veacuri iar
Cerșind a lor iertare de moarte în zadar,
Rugând în ceruri goale de-o clipă Dumnezei.

În mijlocul tăcerii sălbatece de sus,
Cu fruntea-ngălbenită, cu jalnice priviri
Vor trece-ale durerii fără sfârșit oștiri,
Popoarele menite la veșnicul apus.

Și tu, când vezi zadarnic cuvântul tău pierdut,
Atom sortit pieirii, mai cați în noapte legi,
Și-n mijlocul torturii amare nu-nțelegi
Că totul e un haos nemăsurat și mut?

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, pp. 67, 68)

Din mijlocul mulțimii

Din mijlocul mulțimii învinșilor vieții
Răsar, cântând în umbră sinistre tânguiri,
Poeți ai deznădejzii pe pragul tinereții,
 Ai visului martiri.

Cu ochii arși de doruri, cu frunțile plecate,
Îi văd trecând alene în lung și palid cor
Brăzdând imensitatea epocilor uitate
 Cu focul jalei lor.

Ferice între dânșii de-acel ce întrupează
Durerea-ntr-o strigare supremă apunând
Precum supt trăsnet, noaptea, zidirea luminează
 În flacăra-i pierind.

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, p. 89)

Ideile

Pe lumile ce pier pe rând
Fără de-un tremur în splendoare
Plutesc, lumină revărsând,
Ideile nemuritoare.

În mințile ce v-au născut,
Minți în nimic de mult pierdute,
Ca o scânteie ați căzut
Din sferele necunoscute?

Din luminosul ocean
De adevăr fără măsură,
În întunericul uman
Sunteți desprinsă picătură?

Sunteți neîndoiosul far,
Lucid ca focurile-acele
Ce fug pe lacul solitar,
Lumina voastră să ne-nșele?

De sus, din sfere te cobori,
Ești o lucire trecătoare,
Idee, punct nemuritor
În viața noastră muritoare?

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, pp. 91, 92)

Gethsemani

Dormeau toți ucenicii pe dealul dus în noapte.
Era târziu: din ceruri o liniște adâncă
Cădea pe lumi tăcute: doar jalnicele șoapte
De vânt ori glas de buhnă, plângând pe vârful de stâncă

Sfărmau tăcerea tristă și-atât de fioroasă
Că fiul lui Iehova, ca marmura de tare,
Ne-nvinsul de durere, pleca fața-i frumoasă
Și, prins fără de veste de-a morții-nfiorare,

Simțind cum plânge într-însul durerea omenească,
Căzu-n genunchi în țărână și ruga lui fierbinte
Sună duios, în lacrimi: „De-i voia ta cerească,
De mine depărtează paharul greu, părinte!”.

Și fii rigid ca fierul de-oțel pentru durere,
Tăcută fie-ți buza, când inima se frânge,
Călca-vei o clipeală superba ta tăcere,
În țărână cădea-vei și ca Hristos vei plânge.

(Iorga, Nicolae, *Poezii (1890-1893)*,
București 1893, pp. 91, 92)

Don Quijote

Te duceai, cătând cu ochii încruntați, departe-n zare
Un viteaz să-ți iasă-n cale pe deșartele câmpii,
Cavaler fără credință, și cu spada ta să vii,
Mântuind nevinovatul de sumeața-i apărare.

Te duceai: de-asupra cerul Spaniei ardea de raze,
Iarba rară de pe șesuri supt căldură-ngălbenea,
Un pustiu senin în juru-ți și nimic nu se ivea
Decât doar păstori de capre lângă turma lor de pază.

Ție ce-ți pasa de toate? Gândul tău era aiure,
Într-o lume fermecată: în veșminte de oțel
Luptători treceau din fugă, pe când pajul subțirel
Suspina cătând prin cântec mintea dragei lui s-o fure.

Între toți erai mai mare în voinica-ți tinerețe,
Sabia-ți făcea minune prin pieptare străbătând,
Înainte-ți castelana, înălțând privirea-i blând,
Mulțumea fără cuvinte, în naiva-i frumusețe.

În zadar îl chemi în urmă, Sancho Pança, om cuminte
În zădar și sfătuirea, în zădar și râsul tău,
Cine ar putea să plece spre pământ sufletul său,
Când plutește dus în lumea idealurilor sfinte?

Azi, când practica știință se întinde peste tot,
Când sublima seminție a învinșilor dispere,
Când meschinul se întinde peste inimi ca o mare,
Sancho Pança lați în burtă, respectați de Don Quijote!

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, pp. 98, 99)

Cugetând, o, înțelepte

Cugetând, o, înțelepte,
La zâmbirea ta cuminte,
La tăcerile-ți deștepte,
O poveste-mi vine-n minte.

I.

Spre biserica vrăjită
Din pădurea fără soare
Suie cale tăinuită
Credincioasele popoare.

Prin fereștile zidite
Nici o rază nu străbate,
Stau de veacuri neclintite
Porți de-aramă ferecate.

E vreun sfânt dormind în raclă?
Pacea lui netulburată,
Vreo icoana minunată
Luminând fără de faclă?

A gândi cine cutează?
Și pe când in părăsire
Melancolic privighează
Sfinți și palide martire,

Adunați din marea lume,
Credincioși cu sfânta frică
Înspre cel fără de nume rugăciunea și-o ridică.

II.

Bănuind comori ascunse,
Un tâlhar semeț lovește
Porți de-aramă nepătrunse,
Vrea zăvorul să-l desclește.

E-n zadar atâta muncă.
Uite, ambele canate
S-au deschis. Trăsnit s-aruncă

La pământ... Pustietate...

E o vrajă, o minune?
Poate-un înger, care vine
Să-l târască în genune ?
Pace-n lumile divine.

Prins de-o zdrobitoare groază,
Ridică privirea sa;
Era colb jucând în rază
Și-un păianjen ce țesea.

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, pp. 100-102)

Icar

„Ți-ai încercat avântul iară,
Te naști în sus triumfător,
Icar, oprește-te din zbor
Când ai aripile de ceară!”

Supt cerul sur, de nouri greu,
Zâmbind, se duce înainte.
S-audă iei din empireu
Clevetitoarele-ți cuvinte...

Mai sus, din ce în ce mai sus.
Privirea ta nu-l mai zărește,
În alte lumi acum s-a dus,
Deasupra negurii plutește.

O, nu! I-a fost soarta haină,
Ca un vârtej, din nepătruns
Îl vezi în țărână ajuns:
Acolo, sus, era lumină!

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, pp. 103, 104)

În lături!

În lături cerșetorii ce-și fac o gloriolă
Din cântecul de jale al celor suferite:
Durerea nu coboară pe frunți îngălbenite
Nici o aureolă.

Ea nu alege unde pecetea și-a pus:
N-a plâns Iscariotul în ceasul de căință?
Sublimă e răbdarea senină-n suferință,
Pe cruce, ca Iisus.

Și nu-ți cânta, poete, durerea cu trivoga,
Ci ca anticul Cezar te culcă maiestos
Și de la rana-ntâia acoperă-ți cu toga
Obrazul dureros.

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, p. 107)

Luceafărul

Roiesc pe bolți de noapte și tremură molatec
Popoarele de stele, plutind către apus;
La margine, departe, în liniștea lui dus,
Luceafărul revarsă zâmbirea-i singuratec.

Ce limpede i-î raza! și poate cine știe,
Ce groază se ascunde supt punctul luminos,
Ce lupte uriașe, când tu nu vezi de jos
Decât, nepăsătoare, scânteia-i argintie.

Deschide-o sfântă carte cu slovele de aur,
Din cele ce alină durerile-omenești,
Pierdut în frumusețea-i, nici nu te mai gândești
– Atât de stăpânește al gândului tezaur –

De ce ascunse patimi i-a fost inima plina
Acelui ce-n durere cuvântu-și plămădea:
Din haosul de gânduri trecând prin mintea sa,
Tu știi numai cântarea-i melodică, senină.

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, pp. 109, 110)

Ca un drumeț

Ca un drumeț ce trece pe țărături schimbătoare
Supt ceriul blând de noapte, în flacăra de soare,
Văzând cum înainte-i tot alte lumi răsar,
Te duci, mânat de stele ce-nșală și dispar.

Durerile de astăzi ca mine le-i uita
Și singurul tovarăș etern în urma ta,
Ca un prieten tainic, cu buzele-mpietrite,
E umbra largă-a morții, ce crește și te-nghite.

(Iorga, Nicolae, *Poezii* (1890-1893),
București 1893, p. 120)

Învățături

Râu-n apa lui îmbină
Cer de sus și fund de tină:
Ninge țărna țărnelui,
Poartă stele-n unda lui.

Tu la toate câte-ți vin
Ține-le larg și senin:
Curgă-ți unda pe pământ,
Dar răsfrânge cerul sfânt.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul I, Vălenii de Munte, 1928, p. 20)*

Nemurire

Zadarnic e plânsul că moartea-i aproape,
Că pierе comoara cea strânsă-n dureri,
Că întri-n cuprinsul eternei tăceri
Cu ochi fără raze căzut supt pleoape.

Aceiași viață va fi în alt rost:
Azi voi fără mine și mâine iar eu,
Lăsând doar în urmă balastul cel greu
Al zilelor care odată au fost.

Un val pierе-n mare și iată alt val,
Aceiași mișcare, doar locul se schimbă,
Precum cu schimbare furtunile bat;
Dar nu-i altă mare și nu e alt val.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul II, Vălenii de Munte, 1929, p. 592)*

Poezie

De e cu drept în tine poezie,
Să fie versul tău ca niște șoapte,
Ca un foșnit pierdut de frunze-n noapte,
Ca un zburat de pasăre târzie.

Ce simți îl spui la toți, dar la ureche,
Ca un secret prețios din vreme veche,
Ca dorul cel mai sfânt și mai ascuns,
Ca visul cel mai greu și nepătruns.

Ca slujba către unul Dumnezeu
Să fie-n orice oră versul tău:
Pentru oricine pare că e spus,
Dar el e numai pentru Cel de sus.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul III, Vălenii de Munte, 1930, p. 152)*

Săpături indiene

O șefi feroci, conducători de cete,
O regi măreți ce stați în tron de aur,
S-a-mprăștiat întregul vechi tezaur
Cu ușile izbite de perete.

Răsar, cu biete oase sfărâmate,
Ciudate vase fără de miresme,
Luciri splendide ca-n catapitesme
Și farmece de vrajă despoiate.

Acuma mâna lacomă-a științei
Asupra țărnei voastre se întinde
Și din morminte rupte ea desprinde
Podoabele funebre-a' neființei.

Ea sapă-ntruna, caută și fură
Pentru al nostru neam fără cruțare:
Deschise sunt comorile barbare
Și le privesc copiii cu degetele-n gură.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul III, Vălenii de Munte, 1930, p. 215)

Morții

Solie de pe ocean
Veni pe aripi de uragan:
Când urlă, când se pierde-n șoapte,
Sunt morții ce se plâng în noapte.

Alaiul lor cel jalnic trece
Grăbit prin aerul cel rece
Și iar se-ntoarce înapoi
Gonit de-a dorului nevoi.

Ai vrea să-i ai iar lângă tine
– E-n casa ta atât de bine –,
Dar dă-te-n lături, ei te vor
Acolo, în odihna lor.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1935, p. 404)*

Rin păgân!

Din țărături cu datini profunde
În umbra castelului sur
Se zbate Rinul din unde
Și mușcă-n granitul obscur.

Deasupra le cântă arama
Un marș de ostași care pier
Și lacom își cere el vama
De moarte păgânului cer.

Se umflă și spumegă-n valuri:
N-ajunge atât cât a luat
Din sângele curs pe privaluri,
Și vâjje neîmpăcat.

Biserici scăzutu-i-au fala,
Se simte acum răzbunat,
Răsare prin neguri Valhala
Cu zeii ce au înviat!

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1939, p. 372)*

Semne vieții

Nu-ți place viața? De ce oare?
În ea-i lumină și iubire
Și gânduri vin să se înșire,
Purtând aceea ce nu moare.

Căci calea-ți este măsurată
Și rostul oricărei plecări
E că rămâne-n urma-ți ieri
Și nu mai vine altădată.

Iar, dacă moartea te așteaptă
Și treci spre ea prin suferinți,
La oamenii ce sunt cumiști
Și-aceea-i lege înțeleaptă.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1939, p. 384)*

Trandafir întârziat

În calea-ți dacă, înțelepte,
Când, răsărindu-ți perii suri,
Odihna anilor obscuri
O știi că are să te-aștepte,

Un tânăr gând s-a furișat,
Nu te uimi: e doar o glumă!
Un trandafir întârziat
Supt cea dintâi a toamnei brumă.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1939, p. 386; 1940, 420: Sfat)*

Glosă (I)

Poți fi puternic ca un rege,
Glorios să fie al tău nume
Atâta vei afla în lume
Ca mulțumire: a-nțelege.

Oricât de drept tu te-ai lupta
În cea mai aprigă-ncordare,
Nimic mai sfânt viața n-are â
Decât: plăcerea de-a ierta.

Și orișicât te chinuiești
Să legi puteri în dușmănie,
Un alt lanț nu poate să fie
Decât acesta: să iubești.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1939, p. 400)*

Frumuseți veștejite

O, voi, frumuseți veștejite
Pe care vremea le-nghite,
Sunteți pe vecie pierdute
În amintiri neștiute?

Se poate astfel de minune
Să piară-n a vremii genune
Și masca bătrână în loc
Să-și poarte zadarnicul joc?

Și nu ați venit către noi
Din lumi ce vă cer înapoi,
Iar când firul vremii s-a tors
Din nou acolo v-ați întors?

Nu stați în sălașuri ascunse,
De tot ce-i urât nepătrunse,
Și iar veți întoarce-n tăcere
Să dați altei vremi mângâiere?

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1939, p. 355)

Drumul veșnic al cavalerului

Castelul stă mocnit și mut:
De mult lumina n-a văzut.

Când este mai sălbatec cerul,
Atunci pornește cavalerul

Străbate munți, străbate văi,
Zadarnic cată pe ai săi,

Dar lui așa i se năzare
Că sunt ascunși în depărtare.

Dușmanul a venit aici,
I-a luat copiii lui cei mici,

Și de durerea fără nume
Măicuța lor s-a dus în lume.

De-atuncea ani sau înmulțit,
Dar pacea lui nu și-a găsit,

Și în năcazurile sale
Bătrânul veșnic e pe cale.

I-a spus un preot că în cer
Găsi-va tristul cavaler
Întreagă scumpa lui comoară,
Dar el îi vrea pân' să nu moară!

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 417)*

Gânduri

Prin tine domn al lumii-s eu
Când toate zările străbați,
Prin orișice piedici răzbați,
Albină de-aur, gândul meu.

În zborul tău nemărginit,
Prin bogățiile ce-aduni
De orice lipsuri mă răzbuni:
Prin suferinți sunt fericit.

Albină de-aur, gândul meu,
Când peste toate stăpânești
Trecând puterile-omenești
Îmi simt râvniri de Dumnezeu.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 401)*

Rugăciune

O, Doamne, tu ce n-ai un nume
Și n-ai ales vreun loc pe lume,
Tu ce nu vezi, n-auzi ca noi,
Să ne fii pavăză-n nevoi;

Tu care nu poți să primești
Chip și podoabe omenești
Și care-n veci nu ai vorbit
Nici la profeți cu grai vrăjit;
Tu cărui orice rugăciune
Nimica nou nu poate spune,
Căci tot ce-n noi ar fi un dor
În Tine stă săvârșitor;

Tu căruia nu se cuvine
Să fac ceva afar' de tine,
Căci toate cele-n tine sânt
Cu-același rost etern și sfânt,

Nu-mi da nimic ce n-am avut,
Nu mă ținea mereu supt scut,
Ci-n tot ce eu aș mai tenta
Să vie-mpărăția Ta!

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1939, p. 301)*

Amurg

Plâns de toamnă-n câmpul gol,
Fum de toamnă-n rotogol.
S-o întoarce vremea bună
Când se zbat și se adun
Pe dealul cu viile
Fluturii cu miile ?

Cârd de oi mișcând în zare,
Fluierile de plecare.
Vor veni zilele lungi,
De la capăt nu le-ajungi,
Când sunt clare zorile
Și voioase florile?

Vânt ce plânge-n fund de zări,
Praf de frunze pe cărări,
Niciodată, niciodată,
Vremea moartă și-ngropată
Cu mirezmi de dimineață
Când aveai anii în față.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1931, p. 288)*

Muntele

Se joacă-n unde-albastre soarele,
Coboară lin și le atinge-n creștet,
Iar muntele bătrân cu trupul veșted
Coboară-n spuma lor picioarele:

Așa se joacă-n unda vieții tainele
De sus și ne alintă gândul,
Iar vechiul Timp zâmbește, atingându-l:
Același veșnic, când își schimbă hainele.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1931, p. 304)*

Armenii la S. Lassaro

Pribegi goniți din țările supuse,
Răzleți trimiși astfel în larga lume,
Ducând cu voi o limba doar și-un nume
În locui unde soarta grea vă puse,

Voi ați adus din depărtarea voastră
Și toata floarea de la voi de-acasă
Și toată arta veche și frumoasă
Pe acest colț latin de mare-albastră,

Încât, atunci când arde nostalgia,
Privind la ele, dorul vi se curmă,
Căci, de-i rămasă marea voastră-acasă,
Aveți cu voi întreagă poezia.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1931, p. 353)

Poezie nouă

O, nu sunt alte vremuri, aceleași toate sânt:
E numai o schimbare de gest și de cuvânt,
E numai o silință de-a nu mai fi cum ești,
O trudă dureroasă în ritmuri nebunești.

Certați chiar și cu dâșii, străini de adevăr,
Succesc idei zălude, trag vorbele de păr
Și fac din graiul care cresc în generații
Jargonul care-mbracă bolnavele lor grații.

Dor tu fii, înainte de toate, om întreg:
Vorbește către-aceia ce simt și înțeleg:
Cătându-ți poezia în fundul largii vieți,
Păstrează-te-n domeniul eternei tinereți.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1931, p. 372)*

Torcello

Înalt păzește vechiul turn roman:
Lăcașu-i plin de marmore-orientale,
Cu flori de vis, cu palide petale,
Și-n fund trag mozaicele colan.

Bătrânii dogi stătută-aici în jeț,
Vorbind stăpâni mulțimii adunate:
În jurul lor tot zvonul din cetate
Se potolea la ceasul de județ.

Acum pustiu și pace împrejur,
Pescarii trec cu luntre-ntunecate:
Încet de malul gol unda se bate:
Oglinda-i prinde cerul de azur.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1931, p. 372)*

Ideea

Sămânță purtată de vânt,
Idee-n a vorbei veșmânt,
Ce mare ți-i rostul și sfânt!

Te duci peste munți, peste ape,
Departa îți este aproape,
Nimic nu poate să-ți scape.

Viața-ți învie când moare:
De nu poți rodi pe ogoare,
Ridici în pustiuri o floare.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1931, p. 386)*

Primăvara

Își flutură floarea caisul.
Natura se-mbie cu visul
Și pare aievea ce nu e:
Mireasma spre ceruri se suie.

E-n aer un zvon de ispită:
Bătăi de-aripă grăbită.
În liniștea serii ce moare
Adoarme caisul în floare.

Apusu-n zăbranic s-ascunde.
Auzi și nu poți ști de unde
Cuvinte ce n-au înțeles
Și care te mișcă ades.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1932, p. 255)*

Versuri

Cer de toamnă potolit.
Ceață albă-n fund de zare:
Când apare, când dispare
Peste luciul adormit.

Nu, acolo s-a ivit
Nereida-n albe spume,
În albaștrii ochi cu glume
Și în zâmbet s-a topit.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1932, p. 22)*

Învățăături

I.

Să te ferești de omul bun:
El știe toate ce se spun,
El toate cursele le vede,
Se face toate a le crede.

Și, cum nu spune niciodată
Ce suferință i-a fost dată
Și nu se plânge în zadar
De tot ce i-ai dat mai amar,

El, cu acest blând chip al său,
Te face zilnic tot mai rău
Și peste capul vinovat
Adună tot ce a iertat.

Și neînștiințat te duci,
Mânat tu însuși de năluci,
Cu gândul la prostia lui
Până în fundul fundului.

II.

Norocul tău de omul rău:
El e trimis de Dumnezeu
Pentru a te înștiința
De tot ce-i greu în calea ta.

Primejdia el ți-o mărește,
Greșeala tot mai mult o crește:
Cu cât mai mult mâna-i te bate,
Cu-atât de la păcat te-abate.

Și suferința ce ți-a dat-o
Prin daruri a răscumpărat-o,
Căci te-a făcut să știi mai bine
Ce se gătește pentru tine.

O, ce te-ai face fără ca
Să vină ura-i a cerca
Acele tainice comori
Cu care altfel poți să mori!

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1932, p. 62)*

Veneția veche

Odată – bogăția curgând aici în valuri,
Galere încărcate oprite la privaluri
Și steaguri victorioase și-a oștilor mulțime
Și sunetul de trâmbiți urcând spre înălțime.

Odată în palate de marmori orientale,
Primiri de prinți exotici, ospețe triumfale,
Plimbările-n gondole cu roșii baldachine
De mândre patriciene cu blonde fețe fine:

Acum din tot ce-odată a zguduit o lume
Ciocnirile de spade, corăbiile-n spume,
Morminte spânzurate pe ziduri de biserici
Și numele uitate și-n cântecul de clerici.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1932, p. 69)*

Moartea Profetului

„O, Doamne, tu acela ce sfâșii zările
Și sui abisu-n ceruri și-afunzi din nou abisul,
Ce faci din vis aieva și din aieva visul,
Ce miști la o clipire din geana-ți mărire.

Ta ce din neființă chematu-m-ai să fiu
Sol al acelor care din gându-ți stau să vie,
Cât nu e om în neamu-mi de mine să nu știe
Că sunt acela care-s merit a fi tot viu.

Găsesc că rostu-mi este sfârșit, că-ți e de-ajuns
Cât am urmat în lume chemarea ta divină,
Că vrei să sfarmi icoana la care se închină
Prea mult acei pe care cu mintea i-am pătruns.

Acum, când stă pământul cel mut să mă cuprindă,
Nu mă lăsa cu ceata acestora de rând
Să mă cufund, perindu-mi strălucitorul gând;
Îngăduie dintr-însul o stea să se aprindă”.

Vorbi astfel profetul cel trist și singurel
În ceasul când privirea se-ntunecă de vreme,
Când oricine pe lume se clatină și geme
La pasul morții care s-apropie de el.

Mult timp în taina nopții el se rugă încet
Căci îi era rușine de-a morții-ntunecime,
Dar Cel ce lângă dânsul nu suferă pe nime
L-a doborât, din ceruri, c-un trăsnet pe profet.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul VI, Vălenii de Munte, 1933, p. 265)

Farul

În patima nedreaptă
Ce veșnic mă așteaptă
Și freamătă-n zadar,
Gândesc la-naltul far.

Stă sus pe stânca ruptă,
Ce valurile luptă
Și valurile-l bat;

Iar el, netulburat
De marea cea haină,
Împrăștie lumină.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VI, Vălenii de Munte, 1933, p. 291)*

Hudson

A fost odată-un corăbier,
Un corăbier pe multe valuri,
Un călător pe multe maluri,
Prin veri aprinse și prin ger,

Căta un drum spre alte zări,
Un drum dorit de multă lume,
Un drum spre țări fără de nume,
Un drum peste străine mări

Și, cum era atât de greu,
Mulțimea veșnic fără minte
N-a vrut să meargă înainte
Prin ceți și negure mereu.

Înfuriată se ridică
Și pe profetul vremilor
L-a aruncat mânia lor
Cu-un singur fiu pe-o luntre mică.

Ei s-au pierdut ca într-un vis
– Ce jertfe a' trădării lașe! –
Dar trec corăbii uriașe
Pe drumul care l-a deschis.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul VI, Vălenii de Munte, 1933, p. 308)

Păstorul

Păstor de-ascultătoare turme,
Tu căile străbune le-ai deschis:
Pe dealuri sunt săpate-a-tale urme,
Pe cruci de drum ființa ți-ai înscris.

Răsări din fundul zărilor pustii,
Te pierzi în nesfârșirea depărtării:
Ești împăratul drumurilor țării,
Izvoarele din cale tu le știi.

Și-n vremi de luptă ghioaga ta strujită
Și arcul tău vânjos le-ai dat Domniei
Să apere hotarele moșiei
De oștile venite la ispită.

Bătrânii Daci au fost strămoșii tăi,
Traian el însuși te-a găsit aice:
Mai vechi și decât vremile antice
Ai fost al țării noastre fiu întâi.

Ni se vrăjesc din cele ce nu-s scrise
Cetățile latine de pe culmi,
În zidurile vechi și azi închise,
Pe marginea perdelelor de ulmi.

Războaie supt vijeliosul Marte,
Alături munca brazdei primitive
Și întâlniri cu Venus la o parte
Și vânătoarea Diane fugitive.

Și, când se-ncep poveștile aceste,
Venind din timpii cei nespuse de depărtați,
Ecoul ne răspunde pe-alte creste,
Trezind aceiași lume în Carpați.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1935, p. 429)

Pustiu

Pieri oștirea toată în ultima ei luptă,
N-avu ce să culeagă ca robi învingătorul,
De frica lui se duse-n pustii întreg poporul,
Căci regele căzuse, strângând bandiera ruptă.

Doar fiare prin palatul rămas deșert apar:
Nu-i nimeni ca străjerul cel mort de mult să-l cheme,
Ci-n ceasul de durere al jertfelor supreme
În turnul vechi se zbate un clopot solitar.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1935, p. 493)*

Cei ce nu mai sunt

În zilele de vuiet pline,
Când fierbe munca împrejur,
De la durerea mea mă fur:
Mi-i drag de cei ce sunt ca mine.

Ci-n ceasul cel tăcut și sfânt,
Când nu e zi și nu e noapte,
Când poți vorbi numai în șoapte,
Mi-i dor de cei ce nu mai sunt.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1935, p. 327)*

Vulturul domesticit

L-au prins de mic, l-au dezvățat
Să-și cate hrana în vânat,
Dar i-a rămas stăpânitoare
Aceiași patimă să zboare.

Cu-aripa lui cea încordată
O lume poate să străbată,
Când i-ar veni un dor de dus:
Dar i-i de-ajuns să steie sus.

Și-n fiecare dimineață
El munții și-i privește-n față
Și în apusul roș de soare
Se scaldă-n ultima-i splendoare.

Un strigăt încă și revine
Spre curțile de păsări pline,
Dar vulturi pare că-i răspund
Din zările ce se ascund.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1935, p. 363)*

Tâlc

Oricare-ar fi chemarea noastră,
Suntem de fapt cu mult mai mult
Și-acele glasuri ce ascult
Ne cheamă-n lumea lor albastră.

Când am sfârșit al nostru rost,
Călătorim din nou aiure:
Un înger vine să ne fure
Spre locul unde am mai fost.

Cu carnea-n care s-au născut
Se luptă greu și îndelung,
Până ce oamenii ajung
Să-și pună semnul lor pe lut.

Nu poate moartea tot strica,
Nu tot se-ncheie-n țintirim:
Spre a ne-ntineri murim,
Uităm spre-a ne purifica.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1935, p. 366)*

Panteism

Ai fost, și ești, și iar vei fi:
Ieri fir de iarbă, mâine-un zeu;
Tot tu, schimbându-te mereu,
Același și-altu-n orice zi.

În tine secole trăiesc
Și-n veac va fi ceva din tine:
De tine zărilor-or fi pline.
Eternități în tine cresc.

Și moartea nu-i decât un schimb
Spre altceva, un început:
Murind, pe frunte porți un nimb
Divin ca și când te-ai născut.

Și dacă altfel tu te chemi
Și uiți neîncetat de tine,
Poate că astfel e mai bine:
Ești tânăr pentru alte vremi.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul VIII, Vălenii de Munte, 1935,
p. 376; p. 193, Eternitate)*

Ideea (II)

Idee – pasare măiastră!, –
Orice durere ar cădea,
Zvonirea-ți scurtă la fereastră
Ajunge spre-a o mângâia.

Când suferința crud te strânge
Și n-ai puțină să vorbești,
Nici ochiul tău nu poate plânge,
Spre alte țarmuri ne răpești,

Spre lumi atâta de întinse,
Spre culmi ce sunt așa de sus,
Încât simțim pierdute, stinse
Orice neazuri ce s-au dus.

Și noi cu toate ale noastre
Părem atâta de puțin
Ca nourii de praf ce vin
Pe vânt spre zărilor albastre.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IX, Vălenii de Munte, 1936, p. 25)*

Flori și gânduri

Când florile mor în grădină
Cu ele moare și din noi
A anului floare senină
Ce nu se-ntoarce înapoi.

Sămânța trăiește, și prin ea
O floare veni-va sus iară,
Ci altfel ea îți va părea
Când nouă va sta să răsară.

Și gânduri, simțiri, sunt ca ele
Asemeni și totuși schimbate:
În veci n-o să fie acele
Ce nu pot ajunge uitate.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IX, Vălenii de Munte, 1936, p. 31)*

Pastel flamand

Un verde câmp, copaci supuși,
În curte orătănii albe;
În jur a' dealurilor salbe
Supt cer al ceții lunecuș.

Și-n mijloc casa ca o floare
Supt coperișu-nflăcărat,
Cu geamuri largi, strălucitoare
Între chenarul înflorat.

Și, dând perdeaua într-o parte
Cu-un gest curios, în dimineață,
Cu ochii vii privind departe,
O față roză se răsfață.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IX, Vălenii de Munte, 1936, p. 98)*

Același ceas al morții

Era un strașnic călăreț
Și furtunatic calul lui.
La sărbători era măreț,
Grozav în fața focului.

Dar iată că i s-a părut
Că la sirepu-i deodată
Focul din ochi a mai scăzut
Și bătrânețea se arată.

Simțind că vremea a venit
Să piardă unica-i comoară,
Voința lui a înlemnit
Și s-a simțit dator să moară.

Se duse drept către măcel,
Pornind război ultima oară
Și-n prăbușirea de oțel
Și om și cal se sfârșimă.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 450)*

Cântec pentru astăzi

I.

Cetatea sufletului meu
Mai tare e ca orice zid
Oricât de aspru și de greu:
Din culmea lui eu vă desfid.

În el nădejdea-ntreagă-mi este
Și rîd de toată sila lor:
De pe neînchinate creste
Eu flutur steag biruitor.

II.

Din șes, din munte și din văi
Veniți, o voi, cei mulți și răi,
Veniți ca flacăra ce arde,
O, voi, nestăpânite hoarde.

Cu orice silă voi veniți,
Stăm în dreptate sprijiniți:
Puteți vărsa al vostru sânge,
Noi nici o lacrimă n-om plînge.

Supt negrăite suferinți
Nu vom scrâșni măcar din dinți,
Căci, în tăcere înțeleaptă,
Pîndim pedeapsa ce v-așteaptă.

III,

În zborul vostru ucigaș
Puteți distruge un oraș
Și pe ruina de cetăți
Să rupeți carnea în bucăți.

Dar pe triumful de o clipă
Aud alt freamăt de aripă
Și mult mai sus ca orice zbor
E cugetul răzbunător.

IV.

Când plini de sânge și noroi
Vă-ntoarceți mândri iar la voi,
Opriți arămile să sune
Din sacrele turnuri străbune.

Lăsați cuvinte care sânt
Cu sensul lor bătrân și sfânt:
Spre a sfinți a' voastre creșteri
Treceți pe cruzii zei din peșteri.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 33)*

Cântece pentru ziua de astăzi

I.

În lumini de soare luneci
Și supt stâncă te întreci,
În mărețu-ți labirint,
Dunăre cu solzi de-argint.

Tu la noi aduci o știre
De străină fericire
De la neamuri care sânt
Nu ca noi bătute-n vânt.

De ce nu poți de la noi
Să te-ntorci iar înapoi
Și să porți spre alte țări
Ale noastre îndurări.

Și atuncea lumea-ntreagă
Ar putea să înțeleagă
După negre-a' tale ape
Cât năcaz în noi încape.

II.

Dormi la Argeș în mormânt
Tu ce-ai strâns atât pământ
Iar cu ultima-ți rostire
Ni l-ai dat ca moștenire.

Basarabe, Basarabe,
Șade ursu-n patru labe
Pe acest câștig al tău,
Și la noi așa-i de rău!

Ci în groapa ta nu sta:
Piere-mpărăția ta,
Ci, acuma, dacă-ți place,
Zvârle ghioaga ta încoace!

III.

Copile, fii bun cu cei buni
Și la acei ce te-au iubit
Le răsplătește îndoit,
Și răul chiar să nu-ți răzbuni.

Dar pân' și-n rugăciunea ta
Pe cei ce țara prigoniră
Și brazda ei o ciocârtiră
Nici chiar atuncea nu-i ierta!

IV.

CÂMPUL VORBEȘTE:

De-aici și până-n fund de zări
Puterile cresc și descresc,
Se schimbă domni, se schimbă țări;
Ai mei sunt cei ce-aici muncesc.

Când vin străinii de ne fură,
Din vlaga mea pot să-i îndop,
Dar când noroadele scăzură,
Tocmai în fund știu să-i îngrop.

V.

Al nostru steag e-nfășurat
Și graiul nostru-acuma tace:
Un frig de moarte s-a lăsat
Peste mulțimile sărace.

Tot dreptul lor li s-a retras
Și brațul lor e făr' de arme,
Dar morții care au rămas
Puterea lor cine s-o sfarme?

VI.

O voi ce plângeți de necaz
Pentru tristețile de azi,
Eu cred:

În morții care sunt mai vii
Decât în gropile pustii,
În cei de jos și neștiuți,
În luptătorii nevăzuți,

În cei ce, când noi vom muri,
Mai sus de noi vor răsări
Și-n toată moștenirea lor
În seria veacurilor.

Dar, mai presus de orice alt,
Este-un îndemn și mai înalt
Chiar în durerea roditoare,
Și peste tot ce astăzi moare,
Eu cred!

VII.

Că smulgeți noi minuni
Geniului omenesc,
De astfel de minuni
Nu mă uimesc.

La lovituri ce cad
Ca trăsnet din senin
Și-orice putere scad,
Eu nu mă-nchin.

Nu cânt cu robii-n cor,
Ci-n cugetul meu drept,
În ciuda tuturor,
Eu alte vremi aștept.

VIII.

De lanțul cel greoi cuprinși,
Vă mângâiați, o, voi, învinși,
Căci soarta e de-atâtea ori
Geloasă de învingători.

Doar îi simțim cum ei se tem
De al pedepselor blestem
Și-ntreabă care-s zările
De unde vin strigările?

Iar cei ce după bătălie
Se-mpărtășesc la bucurie
Aduc și ei asupra lor
Osânda răzbunărilor.

IX.

Deci, când s-a coborât din cer,
Descoperi Mântuitorul
Că unde s-a lucrat ogorul
Crescuse numai plumb și fier.

Și-a zis, jelind pierduta trudă
Pe brazda cea de sânge udă:
„În tot aceea ce voi vreți,
Aceiași soartă să aveți!

Fier să simțiți în voi curgând
Și plumb să fie-al vostru gând;
S-a veți atâta bucurie
Cât mi-ați gătit acuma mie!”.

X.

Văzând ce jale e pe lume,
Acel ce e mai sus de nume
S-a coborât încet din cer
Și s-a făcut un prizonier.

În zdrențe rupte înnăscut,
Străjerii nu l-au cunoscut,
Și-atâta numai se mirau
Cum robii toate le-ndurau.

Și-ndeplinind severa lege,
Ei nu putură înțelege
Cum nu se mai aude plânsul,
Căci liberi toți erau cu dânsul.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, pp. 129, 49)*

Azi

Puteri ce-s nepătrunse,
Puteri fără de nume,
Puterile ascunse
Stăpâne sunt pe lume.

Ce genii creatoare
Să mai ajute vor?
Truditele popoare
Se-ntorc în contra lor.

S-asculte nu mai pot:
Satan, de jos, exultă,
Trăgând la dânsul tot
Și cerul îl insultă

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 51)*

Raze de soare

Pe creștete raza de soare
Aprinde trecător zăpada
Și negura își pierde prada,
Dar roșia lumină moare.

Așa pe-o clipă se coboară
În anii solitari, târzii,
O rază-a crezurilor vii
Din lumea de odinioară.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 497; p. 674: *Ultima rază*)

Fapta

Din înzestrările-ți trupești
Împovărat cu care ești,
În lupta ce o vei luptă
Te recunoști în fapta ta.

Ai pus în ea multe dureri
Lângă puține mângâieri,
Ci-n ea e gândul ce-ai gândit,
Simțirile ce le-ai simțit.

Căci totuși la aceeași soartă
Ca orișice ființă moartă
E osândit și chipul tău
Cu străvederi de Dumnezeu.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 516; p. 754: *Împovărări*)

Fapta veșnică

De fapta ta rămâi legat,
Orice ar fi impus de tine!
Cu lanțul ei de fier te ține,
Oricât să scapi te-ai fi rugat.

Ea este ca și umbra ta
Ce s-ar întinde pe-al tău nume:
Până-ți vei pierde umbra-n lume,
Ea nu se va mai depărta.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 469)*

Lipsuri

O, lipsuri câte mi le știu,
Dar, până am un suflet viu,
Voi trece totuși peste ele,
Căci știu că-n lucrurile grele

Greșelile doar umbre sânt,
Iar fapta însăși darul sfânt:
Cu cât mai larg suind ajungi,
Cu-atâta umbrele-s mai lungi!

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 488)*

Vântule!

– Ce plângi, vântule,-n ferești?
– Plâng durerile-omenești,
Om de om și loc de loc,
Cale fără de noroc.

– De ce nu duci fericiri?
– Nu le aflu nicăiri.
Câtă-i lumea, ele nu-s
Decât fum ce zboară-n sus.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 567)

Taina

Cu-adevărat suntem doar noi
Numai o gazdă de nevoi
Și chiar puțina mângâiere
Ne-o dă o tainică putere.

Ne vin porunci fără de veste
De nu știm domn cine mai este
Și-n gândurile care-ți vin
Nu simți că e ceva străin?

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 549; p. 643: *Mister*)

Rugăciune nouă

În marea izolare a sferelor divine
Nu-ți trebuie, o, Doamne, s-asculți și de la mine
O rugă ca acelea ce noi le îndrăznim
Când supt povara noastră cea grea ne povârnim.

Spre cer privim, dar, iată, cu mintea ce ne-ai dat-o,
Această strălucire de-acolo am prădat-o:
Știința care vine spre noi din voia Ta
Nu poate într-acolo a ne mai îndrepta.

Aceiași zbuciumare o simt zvâcnind în stele
Ca și în rătăcirea nesăvârșirii mele:
Și dacă nu e omul ce poate îndura,
Nu este sus nădejdea ce-n alte vremi era.

Atâta cer, o, Doamne; mai mult: atâta vreau,
Dator ești cu aceasta spre cela ce sunt eu,
Căci, altfel, o, părinte, răspunde-mi cu ce drept
E ce-am răbdat în viață, și ce mai pot s-aștept.

Pe calea vieții mele purtând nesiguri pași,
Cu slaba mea putere stingher să nu mă lași,
Să simt în mine glasul ce spune: da și nu,
În orice fac să fie ceva din ce ești Tu.

Să-mi fie viața plină atât cât e de lungă
Și, când va fi odată sfârșitul să-și ajungă,
În lumea viitoare să nu fiu fără rost,
Ci-ntors la Tine iarăși să simt ceea ce-am fost.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 81)*

Glosă (II)

E iute trecătoarea clipă:
Prezentul nu-i învățător
În jocul iute-al clipelor
Și nu-l poți prinde de aripă.

În urmă-i omenime multă:
De-aceea tu să nu te temi
Când glasu-adânc din alte vremi
Îți strigă: stai și ne ascultă!

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 626)*

Glosă (III)

Asupra ta o lume trece:
Ce azi e bine mâine-i rău,
Ce te-a-ncălzit te lasă rece:
Se schimbă tot în jurul tău.

Atâtea lucruri fără veste
În fața căroră tu stai,
Și fericirea unde este?
E fericirea care-o dai.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 707)*

Glosă (IV)

Nu te uita în urma vieții:
De parte-i dunga tinereții
Și anii care i-ai trăit
Zadarnic ți-ar fi revenit.

Nu te uita în fața vieții:
Ei sunt ascunși în taina ceții
Și lucruri mari să le aștepți
Nu-ndeamnă zeii înțelepți.

Privește drept, privește rece
În clipa iute care trece
Și-aruncă-te a te lupta
Că să se închine în fața ta.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 735)*

Glosă (V)

Oricât sălbaticele uri
Te-ar urmări cu lovituri,
Oricât de mult ele-ar căta
Să sfărâme platoșa ta,

De-atâta să nu-ți pară rău,
Nu te-or răzbi cei de afară.
Un singur lucru te omoară:
Păcatul din sufletul tău.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 241)*

Imn elenic

O, scumpă, sfântă libertate,
Coboară-te la noi din cer
– Atâtea suflete te cer –
Și adă singura dreptate.

Dă neamurilor sfărâmate
Întreg tot ceea ce-au avut
Și viitor fă din trecut;
Întoarnă pacea în cetate,

Căci fără tine nici o lege
Nu are azi vreun înțeles:
Religia e un eres
Și viața nu se înțelege.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 609)*

Zborul morților

Se mișcă pomi pierduți în noapte,
Prin gol nedeslușite șoapte,
Și ape vin prin jgheab plângând.

Atâta lume ne desparte
Și totuși morții de departe
Și-aici îi simți cum trec plângând.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 689)*

Înțeleptul zice:

Nu mai e rost, ca înainte,
De tot ce-a fost odată-n minte:
Tăcut e glasul-nțelepciunii.

E moară mila-n inimi și
Se-aude-un glas din zi în zi:
„Păziți, popoare, vin nebunii!”.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 689)*

Război

Nu-i soare în ziua de mucedă iarnă:
Prin pacea de moarte
Chemări dureroase încep să se cearnă
De foarte departe.

Departe, din câmpul cel plin de ruine,
Un vânt care plânge
Aduce cu dânsul aburi de sânge
În ceața ce vine.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 689)*

April de gheață

În goană cai sălbateci cu ceața trec prin aer
Și duduie stihia călcată supt copite.
La geamuri se deșiră nedeslușitul vaier
Și-o umbră deasă toate în sânu-i le înghite.

De unde vine astă năprasnică urgie
Deasupra înfrunzirii sfioase să o poarte?

Aleargă de pe-ntinsul câmpiilor de moarte
Și plânge-n ea tot ceea ce nu poate să-nvie.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 691)

Regi fugari

Un vânt rău aduce dușmanii pe mare
Cu vrăji iscodite de gânduri barbare

Și regele fuge gonit în păduri,
Cătând adăpostul supt goii munți suri.

Când vin să se-așeze străinii stăpâni,
Ce fac oare-n groapă vikingii bătrâni?

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 738)*

Creează

Creează, dar aceea ce-ai creat
Nu crede cum că-ți e asigurat:
În lumea asta-n care totul moare
Nu te lega de cele trecătoare.

Desigur, e ceva nemuritor,
Dar pân-la el n-ajunge-al nostru dor,
Misterului îi stăm opriți la ușă
Și-n urma noastră praf e și cenușă.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 722)*

Imn druidic

Zei ai pădurii, o, zei adânci,
Zei din prăpăstii, zei de supt stânci,
Stați înaintea unui dușman
Crud și profan.

Umplu de corbii lor roșia zare,
Oase de oameni sfarmă supt care,
Mândre orașe ard ca un rug,
Fiarele fug.

Azi, în altarul vostru ascuns,
Peste desigurii sfinte-au pătruns,
Vine mulțimea lor brută și multă
Ca o insultă.

Ci voi din pacea voastră ieșiți
Cu-al vostru blestem îi copleșiți,
Cadă pe-aceia ce moartea își cer
Sacrul mister.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 785)*

Salcâm bătrân

Bătrân salcâm cu ramuri groase
Care-ai crescut peste mormânt,
Tu lași să cadă-n ceasul sfânt
Prinosul florilor frumoase.

Urmează lumea ale sale:
De ce ar plânge oare-n van?
Dar tu cobori din an în an
Ofranda albelor petale.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul IV, Vălenii de Munte, 1940, p. 786)*

Clopote basarabene

Cu tot ce-a fost mai înainte
Și azi nimic n-a mai rămas,
Tăcut-a și adâncul glas.
Din turnurile vechi și sfinte,

O, clopote basarabene,
Se va întoarce iar o zi
În care vă veți auzi
Sub steagurile pământene.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 178)*

Întrebări fără răspuns

În pătimirea lui cea mare,
Bătrânul preot înțelept
Se ridică în patu-i, drept,
Și zeului făcu-ntrebare:

– „Acesta e sfârșitul vieții?
Atunci de ce atâta chin
În loc de-un zbor către senin,
Pierind în zarea dimineții?

Și-astfel primi răspunsul lui:
– „La fericirea de odată
Dator erai să dai o plată.
Noroc fard de asta nu-i”.

– „O cred pentru orice ființă,
Dar eu viața n-am caut.
De ce atuncea m-am născut
Pentru atâta suferință?

O, zeu păgân, răspunde-mi mie!”.
Răspuns cerea-n durere, și
L-a așteptat el zi de zi,
Dar a murit fără să-l știe.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 210)

Poveste cu un sfinx

Era un sfinx lângă pustiu,
Era un sfinx măreț și sfânt:
Părea că el domnește viu
Cu-atâta mai sus de pământ.

Dar zeul Typhon, mânios,
Porni furtuni asupra lui:
Pierdut e chipul maiestos
În mările nisipului.

Un Faraon gândi odată
Să vie sclavii din cetate,
Săpând movila adunată
Spre-a pune sfinxu-n libertate.

Ci zise sfinxu-așa: „Nu-mi pasă:
Ce e vulgar s-a scufunda
Și peste tot ce mă apasă,
Icoana mea iar va sfida”.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 257)

Pace

Când al vieții zvon vulgar
Sfârși zvâcnirea lui cea vană,
Mânând trudită caravană
De beduini fără altar,

Tai șirul gândurilor mele
Și, în tăcerea nopților,
Ca asiaticul păstor
Eu pacea mea o cat în stele.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 257)*

Păgânism

Păgânii se-nchină la sfântul soare
Și-i pun pe steaguri a lui splendoare,
Poeții cu-al lunii disc de argint
Visul și-l mint.

Cu-ale gândirii palide stele
Eu mi-am dus lupta vieții mele
Și, oricât drumul cel greu e lung,
Ele-mi ajung.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 272)*

Era odată-un cavaler

Era odată-un cavaler
Ce s-a luptat pentru dreptate
În apriga păgânătate
Cu-atâta: sulița-i de fier,

De-atâtea ori l-au înșelat
Și moartea-i vrură prin trădare,
Dar dușmanul lui cel mai rău.
Pe-ascuns, prietenul i-a stat.

Și când credea ca s-a sfârșit
Cu omul cel fără păcate,
Băgând cuțitul lui în spate,
Prin Domnul el s-a mântuit.

„Nu vreau”, îi spuse, „să-mi răzbun:
Pedeapsa ta o ai în tine,
Din mila legilor creștine,
Ridică-te și fii mai bun!”.

Era prigoană și venin,
Dar între cei fără-ndurare
Peste a urii încleștare
A fost un cavaler creștin.

(*Cuget clar – Noul „Sămănător”*,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 241)

Un zeu e-n tine

Un zeu e-n tine: va ieși
Cândva, în ceasurile grele,
Să-ți apere dreptatea și
Va-nvinge duhurile rele.

Păstrează-i pace și tăcere,
De jertfe vreo nevoie nu-i,
Atâta lucru doar îți cere:
Să ții curat altarul lui.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 242)*

Bagă de seamă!

Din turnul sorții
Îți strigă morții
Viers de aramă:
Bagă de seamă!

Patima-și are
Răscumpărare:
Când se destramă,
Bagă de seamă;

Iar norocul
Când schimbă locul
Îți cere vamă:
Bagă de seamă!

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 254)*

Toamnă

E vremea umedă și rece
Și-n zbaterea vântului rău
Parcă și simți din trupul tău
Ceva cu dânsul că se trece.

Ca pomu-n iarna care vine
De se despoaie zi de zi,
Tu caută a te păzi,
În părăsirea ta pe tine.

Vezi, merg pe câmp harnice pluguri.
Ci lasă frunzele ce cad
Și-n cursul zilelor ce scad
Păstrează-ai primăverii muguri!

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul V, Vălenii de Munte, 1940, p. 273)*

Prea sus...

Pe-un fir de soare s-a suit
O ciocârlie la zenit
Să ducă sus, la Dumnezeu,
Solie de la neamul său.

Și micul trup căzu trăsniț:
Vreun glonte să fi întâlnit
Ori pentru că a îndrăzniț
Ce nimănu-i n-a fost menit?

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul II, Vălenii de Munte, 1938, p. 461)*

Vizionarul poetic

Un tânăr ce inspiră stimă
Cum de-a ajuns a face-o crimă
Contra gândiri-n al său cânt?
Prins de-un nestăpânit avânt

În ambițiunile-i fierbinți,
Pentru moment l-a scos din minți
Priveliștea ce i-o oferă
Măgarul său în stratosferă.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul II, Vălenii de Munte, 1938, p. 156)*

Poeziei teosofice

Spre cele care ne întrec
Tăcere-adâncă se cuvine,
Iar nu să-ncerce orișicine
Să le cuprindă-n capul sec.

Și profețiile nu cer,
Spre a rosti o nouă lege,
Atâta doar cât înțelege
Un țânc lovind cu fruntea-n cer.

*(Cuget clar – Noul „Sămănător”,
Anul II, Vălenii de Munte, 1938, p. 156)*

REFERINȚE CRITICE:

Nichifor Crainic: *Estetica lui Nicolae Iorga*

„Nicolae Iorga e cel mai nestudiat și mai necunoscut scriitor român. Ne aflăm și ne vom afla multă vreme încă la poalele muntelui, fără puțința imediată de a stăpâni dintr-o ochire întregul masiv cu configurația versantelor și semnificația piscurilor sale. Totuși, căutând să lămuresc aici ideile sale despre artă, cred că nu greșesc dacă iau ca busolă prin acest masiv păduros o cărticică, și aceea foarte necunoscută, intitulată *Cugetări* și tipărită la Vălenii de Munte în 1911. Într-o ediție mai veche și mai redusă, această cărticică se întitula: *Gânduri și sfaturi ale unui om ca oricare altul*, voind să spună prin acest „om ca oricare altul” că n-avem a face cu un filosof care ține să-și organizeze cugetarea despre lume și viață într-un sistem cu osatură logică și cu felii de gând simetrizate arhitectural.

Nicolae Iorga e un adversar declarat al sistemelor filosofice și mai ales al metafizicei organizate. În elaborările abstracte ale rațiunii el vede caducitatea și falsitatea sistemului care, cu cât e mai metodic construit, cu atât se depărtează de sensul vieții adevărate. Un sistem filosofic e un mausoleu grandios înlăuntrul căruia a fost așezat cu mare pompă cadavrul vieții după o prealabilă și minuțioasă necropsie. Acesta e motivul pentru care d-sa și-a arătat în toate împrejurările disprețul pentru rațiunea filosofică. Atitudinea sa e foarte înrudită cu aceea a lui Henri Bergson, neîndurată analist și denunțător al filosofiei întemeiate pe concepte abstracte și deșerte de conținutul viu al vieții reale. Dar nu numai această atitudine față de filosofie, ci însăși personalitatea lui Nicolae Iorga, vie în toate amănuntele ei și de o permanentă și fecundă mobilitate, ne-o putem defini mai ușor cu ajutorul gândirii bergsoniene. Nu e vorba, firește, de o influență a gânditorului francez asupra scriitorului român, ci de coincidența unor similitudini organice ce se pot observa în natura inteligenței. Nicolae Iorga e un intuitiv, în sensul adânc și elogios al acestui cuvânt bergsonian. Inteligența sa are caracteristicile acelei fulgerătoare intuiții care, fiind instinctul nostru vital reflectat în conștiință, ia contact cu lucrurile nu prin conceptele uscate ale filosofiei de catedră, ci printr-o pătrundere directă în însăși inima acestor lucruri. Ne aflăm într-o vară la Văleni, în grădina din fața casei sale patriarhale. Un măr își întindea ramurile încovoiate de rod. Nicolae Iorga prinse în mână un fruct, îi mângâie senzual rotunzimea și-l miroși adânc. „În mărul acesta eu simt parfumul florii lui de astă primăvară”, îmi spuse dânsul cu satisfacția cuiva care dezvăluie un secret surprins în intimitatea lucrurilor. Pentru cineva deprins cu funcțiunile inteligenței intuitive nu e nici o mirare să străbată prin măr la floarea care l-a născut și să surprindă în efecte cauza lor însăși. Faptele multiple ale istoriei universale nu sunt și ele ca niște mere pipăite de aceeași mână fără odihnă și pătrunse de aceeași inteligență sintetică până în tainicele lor legături cauzale? Și nu e aceeași inteligență străbătătoare care ne-a descoperit

sub fenomenele vieții românești adevărurile fundamentale și permanente pe care se întemeiază conștiința vie a poporului nostru ?

Cartea de *Cugetări*, pe care o iau ca ghid în păduroasa operă a lui Nicolae Iorga, e rodul acestei inteligențe intuitive în permanent contact cu viața și făcând să țâșnească din acest contact lumini de orientare în toate direcțiile spiritului. Sunt în cele vreo 2.500 de cugetări ale ei considerații asupra religiei, științei, artei, moralei, politicii și asupra tuturor felurilor de manifestare ale spiritului. Când a apărut această carte, unul dintre mulții adversari ai lui Nicolae Iorga, chiar în toiul unei acerbe polemici, recunoștea că ea conține scânteii geniale. Eu cred că e cea mai profundă carte ce s-a scris vreodată în graiul nostru. Dacă există un scriitor român care să fi dat o concepție amplă și întregă asupra lumii și a vieții, această concepție e cuprinsă în paginile acestei cărți. Și dacă printr-un cataclism ar dispărea tot ce a scris Nicolae Iorga și ar rămâne numai această carte, noi am avea întreaga sa personalitate condensată aici. Nici o altă carte nu-l rezumă atât de complet și de credincios. Azvârlite instantaneu pe hârtie din tumultul incandescent al unui spirit fără repaos, aceste cugetări sunt sfărâmurile de marmură din care se poate reconstrui fără greș chipul monumental al autorului lor sau, cu un cuvânt care-i displace atât lui Nicolae Iorga, sistemul său de filosofie, concepția sa despre lume și viață.

Ideile despre artă ale lui Nicolae Iorga, le voi împărți în două: ideile despre artă în general sau ceea ce s-ar putea numi o filosofie a artei, și aplicarea acestor idei la realitățile românești, sau ceea ce s-ar putea numi o concepție despre artă și cultura națională. Pentru partea întâia izvoarele ni le oferă cartea de *Cugetări*; pentru cea de a doua, articolele din revista *Sămănătorul*, adunate în două volume sub titlul *O luptă literară*.

Ce este frumosul în sine? Sau care e înțelesul metafizic al frumosului? Un răspuns direct sau o definiție directă nu vom găsi la Nicolae Iorga, căruia metafizica îi repugnă. Dar indirect și fără să forțăm lucrurile, vom găsi elementele unei gândiri care e de acord în ce privește frumosul fie cu definiția antică, fie cu aceea pe care o dă estetica teologică a creștinismului, amândouă atât de înrudite între ele. Dacă în concepția eleno-creștină, frumosul este „entelechia lumii sau *splendor veri*, sau *splendor formae*, sau strălucirea în lucruri a luminii supranaturale, la Nicolae Iorga vom întâlni această cugetare ce ne duce pe aceleași urme: *Mergând în singurătate, să nu uiți două lucruri: să iei un tovarăș, pe tine însuși, și să cauți în frumusețea pământului pe Tatăl nostru, care este în ceruri*. Prin urmare în „frumusețea pământului”, în strălucirea și în ordinea naturală a acestei lumi, noi intuim reflexul cu care bate în ea lumina de aur a unei lumi superioare, a unei ființe supranaturale. Ori de câte ori N. Iorga scrie despre frumos și despre artă, cuvântul acesta de „strălucire” îi vine spontan și neconștient. Nici Plato sau Plotin, nici Dionisie Areopagitul sau Fericitul Augustin sau Thoma de Aquino n-au spus mai mult în această privință, cu toate amplele lor dezvoltări.

Dar cu tot agnosticismul quasi-positivist pe care Nicolae Iorga și-l impune în atitudinea sa față de religie – despre care nu e locul să vorbim aici, – intuițiile sale îi trădează adevărată natură și concepția despre frumos, așa cum am schițat-o, se lămurește mai limpede atunci când dânsul vorbește despre inspirație. Dincolo de marginile înțelegerii noastre, lumea rămâne plină de taine și Nicolae Iorga afirmă aceste puteri tainice și legăturile lor cu sufletul nostru: *Lucrurile au între dânsele mii de legături și potriviri tainice pe care nici o poezie nu le poate descoperi în întregime și nici o știință nu le poate lămuri cu totul*. Iar altădată, vorbind de capacitatea științei de a capta ceva din misterul lumii, va spune că știința cu descoperirile ei ne dă literele unui alfabet, dar că, cu tot acest alfabet, nu putem desluși misterul. Nu-l deslușim, dar îl intuim și-i simțim prezența. Artistul, în concepția sa, trăiește în directă legătură cu

aceste puteri misterioase ale lumii prin acea comunicare, prin acea corespondență care se cheamă inspirație. Chestiune asupra căreia gândul său stăruie de numeroase ori. Ce înseamnă inspirație? *Inspirație, înseamnă: neexplicabil.* Iată o definiție care nu spune nimic spunând totul: recunoașterea francă a ceva ce trece dincolo de puterea înțelegerii. În altă parte zice: *Inspirația vine din acea parte a sufletului tău pe care ți-ai înălțat-o deasupra vieții.* Deasupra vieții, adică într-o regiune dincolo de ordinea naturală. Cineva care ține să pară agnostic constată totuși în suflet prezența acestei mișcări de origine extranaturală, ca să nu zicem supranaturală. Dar împotriva oricărui zăgaz al prudenței pozitivistice, intuiția lui Nicolae Iorga va spune lucrul pe numele său adevărat: *În orice mișcare colectivă este o idee, este un adaos personal ce vine de la fiecare, și mai este ceva, bun sau rău, care se coboară neprevădit și hotărăște. Aceea e vox Dei, glasul lui Dumnezeu.* Prin urmare inspirația e o intervenție divină *ad-hoc*, năprasnică și irezistibilă, care se adaugă puterii exaltate a insului sau a colectivității. Nu sunt de acord în această privință Sfântul și omul de geniu? Profeții vechiului Testament și poezii și filosofii Eladei o numesc la fel. Socrate și Goethe îi spun demon. Nietzsche îi recunoaște supranaturalitatea. Marii mistici ai creștinismului o socotesc o grație divină. Jacques Maritain o deosebește teologic în grație naturală și grație supranaturală, dar, în fond, îi atribuie aceeași origine divină. Inspirația e un dar de sus. Artistul e un dăruit de Dumnezeu. Nicolae Iorga i se va adresa deci cu aceste cuvinte: *N-ai dreptul să-ți pierzi gândurile căci nu ți le-ai dăruit tu.*

Dar asupra inspirației avem o prețioasă mărturisire, personală și categorică, în sensul că nu suferă o altă interpretare decât cea pe care i-am dat-o mai sus. Era prin Decembrie 1919. Admiratorii lui Nicolae Iorga îi ofereau o casă în semn de recunoștință aceluia care fusese pivotul moral al războiului și al unirii. Serbarea se desfășura la Universitate, în fosta sală a Senatului, cu reprezentanții tuturor instituțiilor țării care, prin ei, și-l recunoștea de ctitor. Îl văd și azi în mintea mea, livid ca niciodată și parcă zdrobit de o emoție fără margini. Cel mai greu lucru din viață e, poate, să înduri într-un moment culminant elogiile torențiale ale unui popor întreg. În acel moment Nicolae Iorga a făcut această mărturisire intimă:

Eu n-am făcut nimic din lucrurile pe care le-ați pomenit. O spun în toată sinceritatea. Sunt oameni în stare, la un anumit ceas al vieții lor, să declare: iată ce am făcut. Eu nu pot să spun aceasta. Mi s-a spus că am fost și am rămas un copii. Da, am partea aceea bună a sufletului copilăresc, care stă în a ne lăsa duși de mână de puterile nevăzute care îndreaptă către bine. N-am alt merit decât acesta. Am ascultat cuvinte care, nu știu de unde, – Sfințiile Voastre o știți mai bine, – s-au rostit în auzul meu. Potrivit cu aceste cuvinte mi-am îndreptat viața și am făcut lucrurile cele mai naturale și mai simple de pe lume. Dv. veniți acum și spuneți că aceste lucruri au fost bune. Mi se pare și mie că au fost bune.

E incontestabil prin urmare că, în concepția sa, frumosul e atributul divin al acestei lumi și își are căile sale speciale prin care se descoperă și se dă în dar inimilor celor aleși. Cei aleși, cei dăruți, – poezii, cântăreții, pictorii, sculptorii – articulează, cu mijloacele lor omenești „glasurile” ce picură din streșinile albastre de deasupra lumii noastre. E artistul un simplu imitator al naturii sau e un creator în sensul primar al cuvântului, care scoate totul din propria-i substanță lăuntrică? Iată o problemă care a frământat multe capete de esteticieni filosofi. Nicolae Iorga răspunde la această chestiune definind clar ce este arta: *Arta e în natură sau în sufletul tău? Acolo unde ele se confundă și numai acolo.* După acest răspuns, artistul nu e nici un simplu imitator dar nici un creator în sens absolut, asemenea lui Dumnezeu care a creat totul din nimic. Arta e ceva din sufletul omului plus ceva din natură. După concepția elenocreștină, arta e un *habitus*, o înzestrare specială prin care forma frumoasă e dată mai întâi ca viziune în sufletul artistului și realizată apoi în clementele organizate din ceea ce natura ne

pune la îndemână. Același sens îl are și definiția lui Nicolae Iorga, pentru care *talentul e o inteligență specială, manifestată.*

*Este o singură monarhie adevărată, zice dânsul: a geniului. Uneori el bate cuie în talpă, dar câți îl știu recunosc că el este monarhul. Iată rolul precumpănitor ce i-se atribuie artistului în viața omenirii. Creația lui nu e identică cu creația lui Dumnezeu fiindcă nu e, ca aceasta, zămislită din neant, ci din elementele date în natura creată, pe care geniul le modifică, le combină, le toarnă din nou pentru a obține opera de artă. Nicolae Iorga consideră creația artistică asemenea unei continuări a operei divine, unei colaborări la îmbogățirea ei: *Suntem nu numai făpturile, ci urmașii lui Dumnezeu, conștiința activă care creează mai departe, individualizându-se fără a se sfărâma.* Sau, același lucru cu alte cuvinte : *Cea mai mare mândrie a omului poate fi aceea că el are dreptul de a se simți colaboratorul de fiecă clipă al marilor puteri ascunse.* Și în aceeași ordine de idei, definiția poetului: *Cel ce aude glasurile ce nu se aud și tâlcuiește lucrurile ce nu se înțeleg acela e poetul. Poet înseamnă acela care creează ce n-a mai fost creat. Restul – scripcari!* Acestea toate sunt în virtutea ce s-a dat sufletului nostru: *Taina cea mare a ființei omenești e că în marginile ei poate cuprinde nemărginitul.* Și-l poate exprima în operele sale, – trebuie adăugat pentru a completa.*

Caracteristica principală a operei de artă, prin care ea ni se impune de la întâia atingere, e unitatea ei strălucitoare. Nicolae Iorga îi prescrie aceeași condiție: *E un om frumos, trupește sau sufletește cel care pare făcut dintr-o singură bucată. Și o operă de artă tot așa. Iar în altă parte: *Arta dă tuturor tot și rămâne totuși întreagă.**

Aceste idei despre frumos, despre inspirație, despre artă, despre artist și despre opera de artă conțin, cum s-a putut vedea, elementele fundamentale a ceea ce am putea numi cu dreptate filosofia artei a lui Nicolae Iorga. Prin ea, gânditorul român se integrează în marea concepție pe care lumea antică și lumea creștină și-au făcut-o despre lucrurile frumoase, într-o colaborare de veacuri. Dată fiind înălțimea și noblețea acestei concepții, nu e greu de prevăzut funcția pe care Nicolae Iorga o atribuie artistului și operei sale în mijlocul societății. Adică ceea ce se cheamă cu un termen larg moralitatea artei. Preocuparea de căpetenie în cugetarea atât de complexă a lui Nicolae Iorga, accentul, timbrul și unitatea dominantă a acestei cugetări e moralitatea. Oricât de variate ar fi domeniile pe care se mișcă, incandescentă și fulgerătoare, intuiția sa, totul se subordonează ideii morale, comandamentului moral, freneticei porniri de a servi viața și a o reda mai bună decât este. Istorie, religie, politică, artă, nimic nu are valoare decât în funcție de viață. Ea singură e criteriul după care produsele spiritului nostru și faptele noastre sunt declarate categoric caduce și false sau viabile și normative. De aci cuvântul acesta grandios care sună ca o poruncă profetică îmbrâncită spre noi de toată dinamica unui suflet inspirat: *Caută a trezi pe oameni cum trezește Dumnezeu toate în fiecare dimineață: prin lumină!* Aceeași asemănare cu Dumnezeu pe care o atribuie artistului în lucrul său aparte, numindu-l colaboratorul puterilor tainice active în lume, i-o atribuie și când e vorba de repercusiunea operei sale în societate: *Orice om cuminte vorbește în numele lui Dumnezeu.*

Nicolae Iorga nu poate concepe pe artist rupt din colectivitate și suspendat în elucbrații fanteziste și arbitrar, după rețeta estetismului pur. Sunt două categorii de artiști: una a esteților care se închină Frumosului cu F și Artei cu A, întronată, după moda romantică, *pe tronul pustiu al divinității*, esteți cu eul plasat în vidul abstract și sterp; și alta a creatorilor reprezentativi în personalitatea cărora se rezumă personalitatea unui popor întreg, în eul cărora se confundă și se exprimă eul colectiv. *Nu e poet acela care nu e pentru tot poporul său*, sună ca un decret de interdicție, ce își are însă și reversul pozitiv: *Scrie-ți cărțile așa încât fiecare cetitor să creadă că le-ai scris pentru el!* Bineînțeles, și dânsul recomandă

singurătatea contemplativă în care un artist își pipăie mai de-aproape eul său creator. *Eul e puțința de a săvârși, precum izvorul e puțința de a da ape noi*. E locul revelației tainice și izvorul din care țâșnește frumusețea. Adâncirea lui e necesară și fecundă. Precum adâncind o fântână dăm de straturi de apă care circulă pe vaste întinderi subterane, tot astfel adâncind eul creator dăm de substanța subterană care e viața colectivității, menită să sporească puterile acestui eu creator. E drumul parcurs de Barrès care de la „cultul eului” ajunge la descoperirea pământului și morților Lorenei și la cultul patriei. Artistul agreat de Nicolae Iorga e ca un crater prin care izbucnește în marea lumină lava ce zace în sânul unui pământ întreg, ce clocotește în sufletul unui popor întreg: *Un scriitor e un spirit de iradiație socială*. Sau: *A scrie o carte înseamnă a face actul social al frumuseții și înțelepciunii*. Arta considerată în scopul ei e, prin urmare, un act social, o funcție socială. Odată stabilit acest principiu, se pune chestiunea îndelung dezbătută a moralității în artă. Adversarii i-au obiectat lui Nicolae Iorga că impune artei o anume rețetă morală, silnicind-o și desfigurând-o. Lucrul este inexact. Discutând această obiecțiune în *Sămănătorul* (1 Ianuarie, 1906) dânsul găsește că moralitatea e o chestiune ce se ține de personalitatea intimă a artistului. Inimă curată sau necurată, mizantrop, sau iubitor de oameni, arta lui va răsfrânge în ea un fel sau celălalt fel de a fi. Moralitatea în artă nu e, prin urmare, o chestiune de finalitate, ci una de origine a ei. Ceea ce ține să sublinieze N. Iorga e preferința pe care o acordă artei în frumusețea căreia iriază substanța morală din personalitatea artistului. Totul se reduce deci la acel *habitus* lăuntric în care e dat aprioric timbrul moral al operei ce se va naște. Cu aceasta concepția sa despre artă se întregește și se rotunjește cu un aspect în plus. Dar totdeodată am ajuns la acel domeniu practic ce alcătuiește a doua parte a expunerii mele: arta națională, cultura națională.

E vorba de lucruri mult mai cunoscute, ce se țin de militantismul literar și cultural al lui Nicolae Iorga: *Când un popor își dă seama că viața ce bate în milioane de inimi, ce luminează în milioane de minți, nu se aseamănă cu viața altor neamuri și că e vrednică să fie păstrată pentru desăvârșirea și armonia lumii, că ea cere forme particulare pentru a fi statornicită, recunoscută și admirată; când, după multe cercetări răbdătoare și puternice avânturi, aceste forme se află și când individualitatea, neapărată, a fiecărui scriitor și artist se desface din acest fond adânc și larg al rasei sale conștientă de însușirile ei, atunci trăiește cultura națională*.

Pentru a ajunge la acest stadiu al dezvoltării sale e nevoie de o cunoaștere în adâncime: cunoașterea de sine, și de una în suprafață: cunoașterea culturii universale, pentru a ne defini comparativ. Prin acest îndoit studiu, ajungem la originalitatea fondului nostru și la forma specifică și necesară lui. Căci geniul fiecărui popor determină organic forma lui proprie precum în sămbure e determinată forma florii ce va răsări din el.

Două sunt izvoarele principale ale artei naționale: *trecutul istoric și viața țărănească*.

În viziunea lui Nicolae Iorga trecutul e populat cu *oameni vii*, e un torent de viață ce se prăvale spre noi prin cataractele a două mii de ani care sunt *ai lor, deci ai noștri*. *Cum s-ar putea ca din această bogăție de aur curat numai meșterii să nu-și ia partea pentru a lucra juvaierile lor?*

Cât despre țaran, el alcătuiește pătura *cea mai însemnată, mai caracteristică și mai curată* a neamului nostru. Acești țărani, spre deosebire de amestecul cosmopolit al orașelor, *au în portul, în datinile, în graiul lor, în puterea și în spontaneitatea lor de cultură ceea ce trebuie pentru a da unei opere literare culoare, energie, vioiciune, individualitate*. În ce privește celelalte clase sociale, e de observat următoarele: boierimea s-a înstrăinat, anexată civilizației

franceze moderne care a momit-o cu *lumini de mlaștină și de putregai*; scriitorii – e vorba de generația *Sămănătorului* – n-o cunosc; intelectualii, pentru aceiași scriitori, sunt greu de înfățișat; funcționarii și politicienii sunt suflete șterse ce nu spun nimic artei; mahalaua, când nu e o prelungire a satului, e o caricatură a orașului. Totuși nu e vorba de excluderea acestor clase din preocupările artei, ci numai de reprezentarea lor *în măsura valorii artistice, a valorii sociale și naționale*.

Că țăranul reprezintă punctul de atracție al artei naționale o dovedesc scriitori ca Eminescu, Creangă, Slavici, Delavrancea, Caragiale, Vlahuță, Coșbuc, care s-au îndreptat instinctiv către el; o dovedește pictura lui Grigorescu; o dovedesc compozitori ca Muzicescu, Chiriac și Vidu care *înălță cântecul țărănesc la valoarea artei moderne*.

Trecutul și țăranul în care se rezumă doctrina artistică a „Sămănătorului” e ceea ce noi, continuând-o, am numit în perspectivă istorică *tradiționalism*, acordându-i o mai largă semnificație de *mit etnic*, iar în perspectivă actuală *autohtonism*, acordându-i o semnificație mai largă de *mit folcloric*.

Lupta pe care a dus-o Nicolae Iorga pentru a afirma această doctrină, pentru a desfunda și asigura artei românești aceste izvoare permanente a fost o luptă titanică pe cât de fecundă. El găsea în spiritul timpului de acum treizeci de ani o întreită împotrivire, o întreită ostilitate :

1). O clasă dominantă, puternică – boierii și imitatorii lor ciocoi – absenteistă uneori fizicește, dar absenteistă mai ales cu spiritul, deznaționalizată până la necunoașterea limbii românești, adoratoarea unei Europe care, pentru ea, se rezuma la deliciile facile ale vieții pariziene, și refractară cu dispreț la orice glas de rechemare în ritmul destinului românesc. Împotriva ei, care înțelegea să-și impună ostentativ graiul francez de împrumut pe scena Teatrului Național, Nicolae Iorga a fost nevoit să dezlănțuie șarja violentă de la 13 Martie 1906; împotriva ei care considera pe țărani simpli robi ai latifundiilor, s-au aprins revoltele de la 1907. Azi parcă totul a fost un vis. Deposedată prin reforma agrară, clasa boierească s-a prăbușit și rămășițele ei ispășesc dureros un trecut plin de trufie stearpă și de neînțelegere pentru destinul rasei noastre. Cine s-ar mai putea plânge de o astfel de împotrivire în fața crezului autohton tot mai biruitor?

2). O speță intelectuală de esteți – poeți și critici, de obicei cu o cultură unilaterală, cea franceză curentă, care, ignorând mizeria lor bucureșteană, se complăceau în iluzia unui Paris morbid și decadent, împrumutându-i servil formulele de artă. Speța, ridiculizată sângeros și demascată în caducitatea produselor ei de imitație, există încă și azi ca un reziduu al unei conștiințe confuze, șovăind încă între Europa închipuirii și realitățile de acasă, și ca un anacronism în ampla renaștere a culturii naționale. Acum treizeci de ani ea se închina lui Oscar Wilde și lui Sar Peladan; azi adoră insanitățile lui Proust și André Gide.

Împotriva acestor două categorii de români greșit orientați, Nicolae Iorga stabilea raporturile reale dintre noi și Europa și trăgea liniile viguroase ale doctrinei autohtone.

3). În sfârșit, speța „armano-semită” care prin fatalități organice, refuzând să se asimileze corpului românesc, reacționa dintr-un explicabil instinct de conservare, împotriva afirmării solidarității noastre de rasă prin puterea unei culturi pentru toți. Ea căuta să spargă blocul conștiinței naționale în mers prin ura socială, de clasă, stoarsă dintr-o ideologie socialistă ce se dovedea fără aderențe la realitățile acestei țări agrare. Idealului de artă națională, ca expresie a iubirii de rasă, ea îi opunea idealul costeliv și steril al unei arte proletare. În

apărarea poziției sale, speța întrebuintă cele mai nepermise mijloace pentru discreditarea noului curent de renaștere. Țintă a tuturor atacurilor, două decenii în șir, Nicolae Iorga era declarat „energumen” și „nebun”. Dar inima „energumenului” acelaia pulsa sângele cald al adevărului în toate arterele ființei românești și biruința nu putea fi decât a lui. E de prisos să adaug că odioasa speță există și azi, iar continuatorii sănătoaselor idei de atunci sunt atacați cu toate mijloacele aceleiași conștiințe infernal.

Înfățișând în acest ciclu de conferințe omagiale gruparea revistei *Gândirea*, e aproape de prisos să spun că noi, generația care am creat această nouă mișcare, ne-am însușit întru totul adevărurile asupra artei și culturii, rostite de Nicolae Iorga. Ce am adăugat noi era necesar, dată fiind diferența epocii în care trăim și lucrăm. Dacă ideea trecutului capătă amploare de mit etnic în scrisul unui Lucian Blaga, dacă ideea țărănească se dezvoltă în mit folcloric prin scrisul lui Adrian Maniu sau V. Voiculescu, dacă romanul unui Cezar Petrescu îmbrățișează toate clasele societății noastre, – cum visase Nicolae Iorga, dar cum nu izbutise să facă niciunul dintre scriitorii sămănătoriști – e că orizontul intelectual al scriitorilor de azi s-a lărgit, așa cum o dorise marele om de cultură pentru generația sămănătoristă ale cărei insuficiențe el însuși le-a văzut cel dintâi.

Și mai este încă ceva. Generația „Sămănătorului” avea ca acoperiș spiritual deasupra capului idealul unirii tuturor românilor, – și-i ajungea. Generația de după război stă cu piciorul acolo unde înaintașii noștri nu atingeau cu creștetul. Având temelia puternicelor adevăruri de ieri, noi simțeam totuși deasupra noastră golul și dezorientarea; vremea noastră nu e cristalină, ci haotică. Atunci am încovoiat peste casa noastră – acoperiș albastru, – bolta cerească a credinței acestui popor. Ea e atât de largă încât și trecutul lui și prezentul lui și viitorul lui pot să încapă.

Ne-am depărtat cu aceasta de Nicolae Iorga? Dar vastele linii ce se desfac din filosofia artei sale nu duc neapărat în aceeași direcție spirituală? „Sămănătorul” s-a oprit la drumul jumătate. Noi continuăm. A mărturisi cu vorbe rupte din ființa noastră tinerețea doctrinei lui, când dascălul împlinește șaiszeci de ani, e prinosul cel mai cald ce-i putem aduce”⁹.

⁹ Crainic, Nichifor, *Estetica lui Nicolae Iorga*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 241-246

Tudor Vianu: *Pe marginea „Cugetărilor”* lui N. Iorga

„Cititorii lui Nicolae Iorga simt adeseori nevoia a-l regăsi în una din acele cărți, în care concentrarea expresiei și intimitatea tonului să mijlocească și să ușureze tovărășia cu vasta sa operă. Întocmai ca masivul munților proiectat la orizont, opera neobișnuit de întinsă și felurită a lui Nicolae Iorga ne face neapărat necesară cărarea care duce către ea. Firește că această nevoie n-ar fi în aceeași măsură imperioasă, dacă opera aceasta s-ar putea rezolva într-o seamă de contribuții de specialitate, prețioase pe rând unuia sau altuia dintre cititorii cărora li se adresează. „Specialitate? – se întreabă însă N. Iorga – pentru spiritele mici o legătură la ochi, pentru celelalte unul din punctele de unde se vede lumea”. Nu este scriere a marelui istoric în care ancheta privitoare la fapte să nu fuzioneze cu o vedere generală asupra lucrurilor și cu un fel propriu de a le prețui. Natura sa vulcanică, marele său talent oratoric adună și grupează cu gesturi largi, clase întregi de fapte, apropiindu-le energic de inima ascultătorilor săi. Va veni desigur timpul când, studiată cu răgaz, opera lui N. Iorga va trebui examinată nu numai sub raportul contribuției sale la știința timpului, dar și sub acela al ethosului care o străbate cu o înflăcărare unică.

Studiul eticii lui N. Iorga poate începe însă de pe-acum cu acel volum de *Cugetări* (Vălenii de Munte, 1911), în care cititorii pot afla și drumul cel mai sigur către înțelegerea intimă a unei manifestări literare, a cărei dificultate unică provine din întinderea ei. *Cugetările* lui N. Iorga alcătuiesc o carte, care singură ar putea întemeia reputația unui scriitor. Dar insuficiența librăriei românești, din care atâtea opere de valoare dispar pentru decenii, unită cu propria fecunditate a autorului, care supralicitând atenția publicului, împingea în umbră atâtea din produsele sale, au lăsat aproape necunoscută această carte, una din cele mai frumoase și mai nobile ale literaturii noastre.

„Moralistii” – în înțelesul franțuzesc al cuvântului – sunt o speță rară în literatura noastră. Temperamentul liric, caracteristic pentru inspirația românească de până ieri, n-a îngăduit să se dezvolte, în condiții prea favorabile, felul reflexiv și critic, complăcându-se în a asocia termeni dispași ai experienței morale sau a disloca complexe tradiționale și unanim primite, de a reabilita obiectul unei prejudecăți sau de a discredita pe acela al unei stime generale și prea ușor acordate. Gestul acesta de libertate spirituală îl schițează într-o sută de chipuri volumul *Cugetărilor*, manevrând ironia, degajând un avânt liric, improvizând o scenă dramatică, aprinzând un fulger dintr-o îmbinare de cuvinte, formulând o încheiere cu un ton plin de revoltă sau de dispreț, emoționat sau august. „O cugetare? – scrie N. Iorga – o latură de adevăr care scânteie”. Scânteierea aceasta se produce în nenumărate feluri în colecția *Cugetărilor*. Fiind astfel produsul unei arte a fragmentului și improvizăției, *Cugetările* nu schițează un sistem: șirul lor poate reveni uneori asupra unei idei, pentru a o nuanța sau chiar pentru a o contrazice. Însemnările de față vor încerca totuși să-și găsească poteca lor prin stuful unei gândiri atât de exuberante, reliefând câteva din motivele ei mai tipice.

Am spus despre *Cugetările* lui N. Iorga că nu alcătuiesc un sistem, cu atât mai puțin un sistem filosofic. Puțina sa simpatie pentru filosofi și filosofie a manifestat-o N. Iorga în numeroase

ocazii. *Cugetările* reiau astfel o temă cunoscută, când definesc pe filosof drept „omul care și-a făcut o specialitate din cea ce poate înlocui înțelepciunea la cine nu e înțelept”. Zădărnicia ocupațiilor filosofice devine evidentă, dacă reflectăm că „filosoful creează întâi dificultăți pe care apoi le rezolvă – sau nu le rezolvă”. La ce bun în fine, străbaterea până la temeiul ultim al lucrurilor, până la absolutul pe care se sprijină lumea experienței concrete, când este știut că „orb ești pentru lume dacă privești numai absolutul”. Mania filosofilor de a transforma totul în problemă, perplexitatea gândului care iscodește fundamentele realului, depărtarea de singurul contact fecund pentru omenire, acela cu împrejurările particulare ale vieții, sunt tot atâtea idei pe care *Cugetările* lui N. Iorga le reiau, le multiplică, le variază, pentru a întări în noi prevenirea împotriva filosofiei. Este aci desigur o rezistență rezultată din îndoita sorginte a unui temperament de istoric, orientat către aspectele individuale ale lucrurilor, dar și a unei firi de luptător, dornică să se regăsească printre împrejurările concrete, care opun rezistență, care pot fi mânuite, care pot fi învinse.

Etica lui Nicolae Iorga nu va fi așa dar o încercare filosofică de a lămuri cauzele și condițiile vieții morale. O astfel de întreprindere relativizează de altfel viața morală, făcând-o să atârne și să varieze în raport cu ceea ce nu este încă ea. Pe urma reflecției filosofice asupra moralei, apare scepticismul moral. N. Iorga nu va dori deci să se găsească în rândul filosofilor care zic: „morală se poate explica, prin urmare ea nu există”. Autorul *Cugetărilor* știe că „rădăcina convingerilor e experiența” și etica pe care va dori să ne-o înfățișeze va fi aceea care se poate însuma din înmiitele lecții ale vieții. Căci, spune N. Iorga, cu una din acele formulări care nimeresc tonul proverbului popular: „înțelepciunea nu se împrumută cu carul, ci se câștigă cu bobul”. Sugerată de viață, o astfel de înțelepciune va folosi vieții. Așa, dacă e adevărat că filosofia nu e prea adese decât „coașa uscată a înțelepciunii”, altele ea este una „în care omenirea poate locui” și care știe să „muncească tăcută un colț de ogor”. Morala *Cugetărilor* va fi în acest din urmă fel un capitol pragmatic, unul din modurile în care viața încearcă a se instrui pe sine.

Inspirându-se din viață și lucrând pentru ea, propozițiile *Cugetărilor* nu pot recunoaște nicicând o altă autoritate decât a vieții. În cuprinsul vieții și al naturii se găsesc criteriile bune și judecării, ale dreptei conduite morale și ale fericirii. Dar ridicată la rangul unui principiu suveran, viața autorizează o morală care trebuia să se izbească neapărat de toate acele orientări tradiționale, unde o putere care depășește viața, precizează, comandă și impune din afară binele și dreptul. Și de fapt morală ce se poate înfiripa din *Cugetările* lui N. Iorga marchează cele mai multe contraste față de etica religioasă. Etica religioasă lucrează în adevăr în numele unei autorități al cărui fel de a lucra asupra conduitei constă într-o constrângere, care compromite caracterul de libertate al oricărei hotărâri morale. Atunci „moralitatea sprijinită pe religia singură nu merită numele ei; ea e mai totdeauna o tânguială vulgară ori o groază josnică”. Etica religioasă apoi comandă totdeauna. Ea nu se dezvoltă din spontaneitatea firii omenești. Dacă „prezentul a cunoscut mai ales religia care poruncește și face opreliști, viitorul va cunoaște fără îndoială pe cele ce fac ca sufletul omenească să se ridice liber în lumină”. În sfârșit, în etica religioasă principiul binelui găsindu-se în afară și deasupra vieții, acolo de unde poate comanda și constrânge voința noastră, datoriile pe care ni le impune pot fi în afară de viață și uneori împotriva ei. Iată însă o împrejurare cu care etica vieții nu se poate declara împăcată. Tot ceea ce în etica religioasă înseamnă negație și depășire ascetică a vieții cheamă observația cugetătorului. „Ciudată idee, scrie Nicolae Iorga, de a fi plăcut lui Dumnezeu numai pe cale negativă: nelucrând Dumineca, nemâncând în posturi, neîubind toată viața, cum fac călugării, netrăind”. Dacă se spune că în rai fericirii *stau* înaintea lui Dumnezeu, lucrul se explică fără îndoială din împrejurarea că „pentru mulți oameni fericirea e o stare”. Peste viață, în îmbrățișarea mistică a Divinității, religia poate

socoti atins scopul pe care și-l propune aspirația spirituală a omului. Dar etica vieții observă că „fericirea nu poate fi decât în avânt, în faptă și cel mult în beția de mulțămire după fapta săvârșită”.

Activitatea este în adevăr manifestarea cea mai caracteristică a vieții și morala acesteia se poate dezvolta consecvent întruna a faptei și a vredniciei. Numeroase sunt propozițiile care s-ar putea spicui în *Cugetările* lui N. Iorga, pentru a ilustra acest neostenit îndemn spre activitate. Câteva indicații în această privință trebuie însă să ne ajungă. În legătură cu ideea de activitate, precizează N. Iorga cele mai multe noțiuni morale. Dacă se întrebă astfel ce e fericirea, răspunsul vine odată cu observația: „leneșul uită că fericire *negativă* nu se poate”. Dacă întrebarea cade asupra temeiului libertății, răspunsul este „libertatea e ceva care se merită și se cucerește și nu ceva care se cere cu răgaz”. Dacă vrem să știm care poate fi fundamentul dreptului, al dreptului de proprietate de pildă, la afirmația unui Proudhon: „Proprietatea e un furt”, moralistul poate răspunde: „Cea nespornică, da”. Dacă dorim a cunoaște care e limita iertării, e bine a ne aminti că „cel mai sigur mijloc de a nu greși e a nu lucra”. Stabilind valoarea morală și criteriul prețuirii ei în legătură cu viața și activitatea, ce va deveni această etică imanentă în fața Divinității și a Morții, acolo adică unde omul se simte înălțat peste viață și la limita ei? O întrebare nouă își cere acum răspunsul.

Cugetările, despre care am văzut câte rezerve esențiale au față de morala întemeiată pe un principiu transcendent, nu sugerează însă niciodată o stare de spirit ireligioasă ci una plină de fervoare. Ele divulgă odată cu mult spirit libera cugetare, reflectând în același timp cu subtilitate raporturile în care se găsește ea cu religiozitatea pe care o combate, drept „sluga religiei care s-a îmbătat Dumineca și nu mai vrea să știe de stăpân”. Religia care poate intra în spațiul menținut prin această înlăturare a liberei-cugetări rebele și vulgare, nu e primită însă fără nici o critică. Elementul revelat și mistic pare a fi mai de grabă nesocotit. „Lucruri mai presus de natură – ni se spune sunt acelea ce stau în afară de partea naturii pe care oamenii au ajuns a o cunoaște și înțelege”. Oamenii pot deci ajunge odată să cunoască și să înțeleagă chiar ceea ce pare astăzi deasupra firii. În chipul acesta putem prevedea un timp când Dumnezeu însuși va fi restituit naturii, pe care astăzi i-l opunem, înălțându-l deasupra ei. „Găsim natura nedreaptă scrie N. Iorga – fiindcă-i cerem să ne meargă bine, călcându-și legile. De aceia o supunem lui Dumnezeu, desfăcându-l dintr-însa”. Dar Dumnezeu care e problematizat ca persoană deasupra naturii, poate rămânea mai departe o putere activă înlăuntrul ei. Vom vedea îndată cum etica imanentă a vieții se învecinează și în propozițiile *Cugetărilor* cu o religie imanentă, cu un panteism de caracter moral.

Despărțită deocamdată de elementul mistic, religia ar putea degenera într-un simplu formalism cultic. *Cugetările* previn dificultatea, înfățișând cultul drept acel „formalism vulgar al celor ce-și interzic, urmându-l, orice nevoie nouă a sufletului lor”. Alteori însă cultul e prezentat ca agentul care poartă și întreține acțiunea morală a religiei. „N-a fost o religie care, dispărând, să nu fi lăsat, cu multe prejudecăți și un praf întreg de formalități, omenirea ceva mai bună”. Alteori în fine, suntem invitați să recunoaștem în formele cultice și tradiționale ale religiei „încă una din legăturile solidarității umane”. Cultul este așadar, în *Cugetări*, obiectul unei aprecieri împărțite. Valoarea factorului moral, în schimb, care împreună cu cel mistic și cu cel cultic întregește conținutul religiei, este totdeauna recunoscută, deși nu în felul în care el se înfățișează în religiile revelate și transcendente. Am văzut și mai sus cum morala *Cugetărilor* nu vrea să fie aceia a tablelor de legi, decretate și coercitive, ci aceia care rezultă din însăși spontaneitatea creatoare a vieții, singura în acord cu libertatea care conferă prețul și calificarea faptei morale. Această forță morală dinamică este împodobită apoi cu atributele Divinității. Despre Dumnezeu, *Cugetările* nu vorbesc decât ca despre o energie morală

creatoare, lucrând panteistic în lăuntrul lumii. Astfel se va putea preciza legătura dintre Dumnezeu și om, nu ca aceia dintre tatăl și fiii săi, așa cum o înfățișează transcendentalismul Vechiului și Noului Testament... Dumnezeu-forță morală se continuă mai de grabă în conștiința umană, în puterea ei nesfârșită de creație: „Suntem nu numai făpturile, ci urmașii lui Dumnezeu, conștiința activă care creează mai departe, individualizându-se, fără a se fărâma”. Către acest Dumnezeu al puterii morale, pietatea și feroarea omului se adresează nu prin gândul care se desparte de viață, ci prin însăși fapta vieții rodnice și curate: „Roagă-te lui Dumnezeu cu viața ta!”.

Cum va apărea însă moartea în ochii acestei etici a vieții? *Cugetările* fac un loc mare meditației asupra morții. Adeseori în șirul patetic al acestor gânduri închinată vieții, apare amintirea teribilă, dar rectificatoare a morții. Sunt în această privință unele reflecții care ating cu o rară justete natura sentimentului pe care îl încercăm la gândul sfârșitului obștesc. „Nu te temi de moarte – ni se spune o dată – te temi de frica morții”. Absurditatea, sofismul profund al fricii de moarte îl înfățișează ciudat observația: „Durerea cea mare la moarte e că pleci fără a te putea lua pe tine”. De ce apoi frica de moarte? Moartea e tot o putere a vieții, o reprezentare capabilă să îndrumeze energia înfăptuirilor. „Gândul morții să-ți fie în urmă, gonind spre faptă, nu în față, oprind”. Pentru groaza care poate totuși stăruși, *Cugetările* știu să recomande sau arta stoică a familiarizării cu moartea, căci e firesc s-o „primești neconținut în sufletul tău, cum, fără voie, o primești neconținut în trup” sau mângâierea frumos spusă, că „prin moartea noastră păstrăm tânără lumea”.

Această etică a fecundității, a entuziasmului moral, a bărbăției în fața morții nu se întovărășește însă cu un accent deosebit de fericit smuls tovarășiei cu oamenii. Semenul nostru comun nu e pictat în cartea ale cărei linii largi le-am evocat aci, nici generos, nici drept, nici prea isteț, nici lipsit cu totul de orice ridicol. Portretul moral al omului, încheșat din *Cugetările* lui Nicolae Iorga, nu poate fi măgulitor pentru nimeni. Vom trece asupra lui. Dar el explică acea pornire spre singurătate și reculegere, care alcătuieste accentul cel mai turburător al acestui breviar de înțelepciune și îndemn. Astfel dacă trebuie să recunoaștem că e bine să stai singur în durere, chemând pe alții numai la bucurie: „numai așa vei avea tovarăși nefățarnici”, vom înțelege de ce „uneori după mult zbucium, te întorci la tine cu înduioșarea cu care întâlnești un vechi prieten”. Pentru fapta umană creatoare nu există astfel răsplata, ci numai mângâierea singurătății și regășirii tale. Dar e poate cea mai înaltă consolare știința că cine se dăruiește mai larg vieții, mai generos pentru că nici un preț nu o va plăti, mai nebunește pentru că o va pierde mai ușor, acela o va afla mai întregă și mai curată pentru sine. E poate aceasta învățătura cea mai întăritoare a *Cugetărilor* lui Nicolae Iorga¹⁰.

¹⁰ Vianu, Tudor, *Pe marginea „Cugetărilor” lui N. Iorga*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 248-251

Radu Dragnea: *Unitatea de stil*

„În vremea când a apărut dl Iorga la *Sămănătorul* și și-a publicat lucrările de cercetare a neamului în timp și în spațiu, venind ca niște întregiri la acțiunea sămănătoristă, pe atunci încă mai predomină stilul maioreșcian junimist. Stil prin tot al său academic, zgârcit la vorbă în aristocratismul lui, îndelung elaborat, care circumscria cugetării limite de netrecut decât sub pedeapsa de a cădea în lumea de toate zilele. A se fi lăsat fecundați de ea ar fi fost o profanare pentru acești cugetători de odaie închisă, doritori să rămână niște Domni ai Sublimului în mijlocul societății ieșene semi-orientale, care le trezea amintirea ișlicului și halatului căzând trândav până în vârful imineilor. Dl Iorga vine ca un reformator al istoriei în convingerea că ea este o neconținută ciocnire de forțe în mișcare, și, ca să surprindă vieții durată istorică, istoricul trebuie să se umple mereu de trepidarea vieții contemporane. Această reformă dinamică, introdusă de d-sa în istoriografia românească, stă în legătura cu intrarea vijelioasă a dlui Iorga în învălmășagul vieții care îl face să aducă scrisul mai aproape de toată lumea, să umanizeze stilul. Dl Iorga a făcut anacronic stilul maioreșcian și de mult scrisul epigonilor junimiști, al dlui Sextil Pușcariu de pildă, în ochii noștri este nu numai fără nici o însușire literară, dar fără nici o vigoare, ministerial sau convențional academic, de natură să nu răscolească nici străfunduri naționale și nici omenești.

Prefacerea aceasta s-a săvârșit prin trecerea de la cultul lui Maiorescu pentru abstracțiune la dl Iorga, care este un autor aplicat la plastic, vizibil, concret, înregistrabil prin control direct. Scrisul d-sale susține și realizează o ființă care întrunește astfel de attribute. Nimic mai instructiv pentru această concepție a dlui Iorga despre ființă ca aplicarea d-sale de a vedea neamul în tot cuprinsul țării românești, de unde acele volume de călătorii în toate provinciile, și *Istoria Românilor prin călători*, în care, atunci când lipsește călătorul străin, i se substituie d-sa și ne spune d-sa ce ar fi văzut la noi un astfel de călător. Dl Iorga este scriitor pe măsură ce se animează de ființa națională, care-i dă forma ca și artistului frumusețea. În identitatea neamului de-a lungul istoriei și întinderii țării românești află d-sa identitatea sau necontrazicerea care stă la baza oricărui stil, oricărei vorbiri. Căci oricât ar fi negat principiul ființei în cultura modernă, tot la el revenim când vrem să înțelegem permanența manifestărilor omenești. Și astfel se întâmplă că opera celor mai puțin dispuși să primească absolutul, se exprimă totuși în virtutea ființei, căci dacă neființa, neavând existență reală, nici nu poate să se numească decât ca o lipsă a adevărului sau a binelui, o vorbire se compune prin raport cu ce este și o face să fie. Ceea ce negăm noi este acest raport, fie el la Dumnezeu sau la creatură, voind ca în identitatea noastră cu noi înșine să nu avem trebuință de un alt termen. Cu totul dimpotrivă, identitatea spirituală a cuiva, fiind o ieșire din sine însuși către altcineva, prin aceasta ea presupune o legătură continuă a omului în afară de sine, care manifestările lui morale, intelectuale și estetice le face să se țină într-un tot unitar. Și astfel, unitatea de stil a unui scriitor nu este altceva decât răsfrângerea estetică a întregii sale identități spirituale.

Printr-o lipsă care în primul rând este a epocii, lipsă reflectată în direcțiunea nouă junimistă, dl Iorga n-a accedat la lucrurile metafizice și s-a mărginit la înfățișările relative ale realului, n-a mers niciodată la esența lui, căci nu sunt două feluri de real, ci două moduri de a-l

aprehenda. Acela, dar, al absolutului dl Iorga nu l-a avut cu toată presimțirea sa de o ordine care depășește faptele particulare cu aspectele lor contingente, la a căror cunoaștere s-a oprit d-sa. Și cu această presimțire, pe care, departe de a o înăbuși, i-a dat glas ori de câte ori a crezut că îndărătul lucrurilor stă o taină, dl Iorga se alege la o parte de Maiorescu, a cărui influență în privința relativistă asupra tinereții d-sale o destăinuiește undeva. Tot la acea vârstă dl Iorga a participat la mișcarea socialistă ieșeană, nu știm în ce măsură; dar destul că începuturile sale literare, îndeosebi articole de critică, se fac sub îndrumările junimiste și socialiste, și ele se resimt de lipsa unui corp care să susțină gândirea, sunt fatidice, ușuratece, fără nici o atmosferă românească. Nu este dl Iorga, care a devenit cel știut de noi toți, găsimu-și ființa în neamul în care să se încarneze scriitorul. Cu alte cuvinte scriitorul nu era real. Convertirea d-sale la realul național va hotărî și judecata sa de critică literară asupra scriitorilor din epoca *Sămănătorului*. Ei vor fi cercetați în sinceritatea și durabilitatea operei lor, nu după cât vor fi de naționali, ci după cât de reali vor fi. Simboliștii, de pildă, sunt judecați negativ, nu pentru că n-ar fi naționali, fiindcă și ei scriu limba dlui O. Goga, dar pentru că nu au sinceritatea acestora, le lipsește realul de susținere. Și astfel naționalismul, dintr-o experiență personală de convertire a tânărului socialist Iorga în casa lui Hașdeu, care-i dă moțul distinctiv al sectei la o parte de pe frunte, a crescut până la un principiu general de estetică.

Într-o conferință despre Eminescu, dl Iorga arată cum Eminescu, înaintea filologilor, a cunoscut cărțile bisericești și manuscriptele vechi: „El s-a cufundat în această limbă, i-a descoperi toate tainele: a fost astfel ucenicul râvnitor al tuturor scriitorilor pe care ni i-au lăsat veacurile cu mai puțin noroc decât al nostru”. Și d-sa adaogă: „Limba aceasta nu era limba nelucrată a maselor populare, ci era, dimpotrivă, o limbă înfățișând sinteza dintre graiul popular și vechea literatură grecească”. Evoluția urmată de Eminescu până atinge forma artistică desăvârșită, marcând în opera lui o altă epocă, nu poate să stea în legătură decât cu afundarea în vechea literatură, pe care ajunge să o asimileze ca fiind limba ei limba lui însuși. Că limba nelucrată a literaturii populare nu fusese destul pentru a da forma artistică aceea care a rămas până astăzi, o dovedesc înaintașii lui Eminescu, un Alecsandri, cu totul lipsit de aderență la rădăcina cultă a limbii. A uita acest fapt formal și calitatea dominantă de poet metafizic, înseamnă a nu înțelege pe Eminescu, care la gândurile sale avea nevoie de o limbă plimbată odată împrejurul speculării metafizice, și limba aceea este prelucrarea în graiul nostru popular a literaturii teologice grecești. Înțelegerea aceasta justă a scăpat contemporanilor lui Eminescu, n-au avut-o nici cei cari l-au studiat în urmă; dar nu putea să scape dlui Iorga pentru că d-sa s-a simțit pe sine în evoluția lui Eminescu, vreau să zic că, după cum Eminescu ajunge aici numai pe urma îndelungului contact cu textele vechi, tot astfel dl Iorga leapădă stilul spălăcit din tinerețea socialistă și devine scriitorul autentic, devenind istoric, afundându-se în limba acelorași texte. Căci dacă între gândire și stil trebuie să fie o perfectă concordanță, gândirea oricât de abstractă ar fi tot trebuie să se acorde în stilul unei culturi naționale, adevărind prin aceasta viață organică proprie. Și poate din lipsa unui astfel de acord deținem sterilitatea atâtor studii filosofice de la noi. *Cugetările* dlui Iorga sunt cea mai desăvârșită operă a gândirii abstracte în cel mai curat stil românesc, sunt ca o prelungire a acelei vechi sinteze, și cuvântul pe care-l poate suferi forma lor este acela de strălucire, cu care se încheie o faptă de artă. Cât de departe suntem de aceia care se plâneau că nu-și pot exprima înălțimea gândurilor din cauza îngustimii limbii românești, și cât de aproape de aceia care o îngustează pentru că gândurile lor sunt tot atât de puțin înalte ca și ale celorlalți.

Ne găsim cu dl Iorga în fața expresiunii originale a limbii noastre, care trece printr-o gravă criză în urma invaziei neologice în scrierile literare. Cu toate că nu e locul să dezbatem aici

problema sub toate fețele, pentru a face înțeleasă și prețuită originalitatea dlui Iorga, vom observa că, pe lângă stilul logic, limba noastră are stilul simbolic care-i creează însăși originalitatea. În fața stilului de precizie logică, pierzându-se până la cronicari, aptitudinea simbolică a limbii este nepreocupată de originea latină a graiului nostru, sustrasă influenței franceze, și care instinctiv se închide în partea neraționabilă a limbii, învăluită în taină și poezie, originalitatea expresivă a cărților bisericești, a lui Eminescu, Iorga și a scriitorilor dintre cei mai autentici. Prin acest simbolism al ei, învățăm că limba românească poate să fie gândită, dar nu raționată. Dacă nu ar avea fondul ei național propriu, cu pornirea raționalistă din ultimul veac, cu prestigiul junimist care prin Maiorescu a dus-o la logicizare, dar mai cu seamă prin sintaxa orășenească decalchiată după cea franceză și cultivată de ziare, am ajunge să scriem o limbă care nu e de mirare să fie așa de lesne înțeleasă de unii străini ca Francezii. Și să nu se creadă că am confunda stilul *simbolic* din *Cugetările* și mare parte din scrierile dlui Iorga cu stilul *poetic*. Precum există un stil literar în scrieri franceze care nu sunt literatură propriu-zisă, tot astfel trebuie să existe și un stil literar românesc, independent de cel poetic, care să fie apt pentru orice cugetare și fără a urma modelul logic francez, iar această aptitudine am văzut că limba românească o are în scriitorii noștri reprezentativi. Ea însă este amenințată de pericolele semnalate în treacăt mai sus, și au fost perioade zise literare în care stilul românesc a fost cu totul anulat în privința intelectuală. O astfel de perioadă a fost cea socialistă, iar după război, ceea ce s-a numit modernismul.

Însemnătatea dlui Iorga de la *Sămănătorul* n-ar fi măsurată în dreapta ei valoare dacă s-ar uita că d-sa vine îndată după Gherea, care putuse să fie la noi critic literar dintr-un imigrat, suflet rar și ales, dar neștiutor de românește. Cazul lui Gherea a fost cu atât mai grav, cu cât a încurajat scrisul de la sfârșitul veacului trecut, care se scutea de orice calitate a limbii, în credința că o are pe aceea a ideilor. Se poate spune astăzi, în perspectiva vremii, că dl Iorga a salvat literele de la decăderea socialistă-poporanistă, redând limbii prestigiul și strălucirea cu care ne-o transmisese scriitorii bisericești și mireni. Fără îndoială că nici socialiștii și nici moderniștii nu pot fi făcuți răspunzători că din cauza atitudinii lor n-au avut simțul limbii. Totul stă în legătură cu talentul, care, dacă nu ar fi hotărâtor în judecata literară, oricine care ar scrie în reviste ori în genere „literatură” ar fi numai prin aceasta și scriitor român. Cum stau lucrurile în realitate? În afară de Eminescu, poeții din vechea țară sau cei din Ardeal, fie dl Goga sau dl Blaga, și prozatorii care ne dau stilul genului, și printre ei, din actuala generație, în primul rând dl Mateiu Ion Caragiale, unii ca cei ardeleni suferind într-o egală măsură înrăurirea literaturii populare și a celei bisericești, scriu o limbă care creează însuși stilul românesc literar; iar între criticii din vremea d-sale, singur dl Iorga l-a avut în măsura lor. De aceea ni se pare că prin d-sa se pune problema stilistice românești, pentru ceea ce ne place să fie originalitatea noastră și pentru păstrarea criteriului de verificare a cui este și a cui nu este scriitor în raportul cu talentul limbii, care a fost ca și anulat în ultimul timp. Nici debitul de idei mai mult sau mai puțin născute printr-o coabitare cu originale străine, și nici titlaturile generice de poeți, critici sau prozatori nu vor scuti pe cineva de la cercetarea sa, sub acest raport, de îndată ce bate la poarta intrării în literatură. În virtutea democrației, socialiștii au condamnat la moarte stilul, ca o vechitură care împiedică egalizarea între oameni, și astăzi un scriitor care deține virtuțile limbii ca dl Iorga este pur și simplu confundat în masa tuturor celor cari scriu și vorbesc. S-a mers până acolo de către socialiști-poporaniști că s-a îndreptățit teoretic dispariția stilului.

Părerea că stilul falsifică vorbirea naturală, lasă că nu se poate susține din cauză că nici vorbirea nu mai este naturală de îndată ce se exteriorizează în limbă, îmbrăcând expresiunea cultivată, un produs social, așadar „artistic” sau artificial, dar această părere e nefundată și din pricină că cine nu face înapoi stil pentru stil va fi tot atât de natural în scris ca și în vorbire,

scrisul îi va reda vorbirea, bineînțeles vorbirea sa, căci doar de aceea stilul e omul, și astfel între o pagină și un fragment de discurs nu putem face deosebire la dl Iorga. Cât de natural, în înțelesul celor zise aici, este stilul dlui Iorga, același, fie că se îndreaptă către un public cultivat sau la popor, putem vedea prin comparare cu cei care într-un fel scriu la ziar și într-altul în cărți savante, adoptând după împrejurări maniere care sunt absența unității de stil personal. Am făcut aceste observări, de altminteri la mintea tuturor, spre a reieși limpede că stilul românesc literar, fiindcă se înrădăcește în limba veche cultă și în graiul popular, nu e câtuși de puțin artificial, o limbă scrisă, aparte de cea vorbită, care printr-o astfel de ruptură să aducă pe departe cu aceea care a dat loc la două limbi în literatura franceză după epoca romantică. La noi legătura viabilă cu poporul ne-a ferit de o astfel de scindare și dacă s-a produs totuși un stil neologic, el este semnul distinctiv al acelora care se lasă duși pasiv de vorbirea zilnică orășenească, sau de împrumuturile sub titlu de rafinare europeană, într-un cuvânt, arată o cultură neasimilată, fie la propriu, fie cu privire la fondul național străvechi. Unde sunteți izbiți de stilul neologic, aveți în față o caricatură culturală de oricât de sus ar veni.

Spiritului creator al dlui Iorga i se opune raționalizarea, pe care d-sa a combătut-o sub toate înfățișările, prin care se strecoară în cultură. În *Introducere sintetică* la istoria literaturii românești, d-sa spune: „Câți nu au vrut să disece pe Eminescu, să afle tainele lui; dar tainele acestea, el însuși nu ar fi putut să le exprime; ele erau ceva formal din adâncimea subconștientului său și în care se îngrămădise tot ce dăduseră atâtea generații. Căci noi purtăm în noi chemarea generațiilor de la care venim, și misterul acela poți oare să-l explici și să-l pui în formule raționale?”. Încercarea de a explica pe Eminescu raționalist datează și a trecut la alții de la Gherea, oameni care nu purtau „chemarea generațiilor de la care venim”. Dl Iorga a dat principiile organice ale culturii românești, dar în același timp și principii estetice de cea mai superioară calitate, a căror delicatețe imperioasă cu lucrurile gingașe a marcat cu geniul criticii pe Sainte-Beuve. Cine va ști să apropie pe criticul francez de d-sa și să compare critica d-sale cu a acelora dintre contemporanii săi aplicați silnic asupra autorilor și sfârșind prin a forța lucrurile, va recunoaște că în dl Iorga am avut pe Sainte-Beuve al nostru. A raționaliza duhul cuvântului, a interveni conștient în procese organice, precum e în ultimul timp pornirea de a defini „specificul românesc”, nu e altceva decât o apucătură de barbarie, oameni care introduc la noi procedee ale popoarelor având îndărătul lor un trecut clasic și fiind crescute de scolastică. Dascălul nostru a fost ca și acolo tot biserica, dar câtă deosebire între o cultură și alta, dacă le privim numai din punctul de vedere al formării chipului de a gândi: – acolo, dacă ideile se orânduiesc într-o ierarhie care le este prescrisă mai dinainte, în vederea înlănțuirii lor silogistice și definesc lucrurile plastic, vizual, și-au ajuns chemarea și fără a atinge o valoare lăuntrică; – aici mișcarea lor liberă, libertatea în care se desfășură nestânjenite de silogistică, este chezașia că spiritul s-a afundat până la realitatea vieții sufletești, nu a rămas pe dinafară în concepție, și căldura comunicativă a vorbirii, împărtășirea sinceră a ființei scriitorului sunt ca și obligatorii sub prelucrarea spiritului platonician și a sfinților părinți ai bisericii, de a căror persistență vie în viața noastră culturală ne dă o idee îndestulătoare chiar și numai o fugară privire peste vechea Bibliografie românească. Nici un altul nu s-a făcut expresiunea mai potrivită a acestui fond propriu ca dl Iorga, care în oroarea instinctivă de orice fel de sistematizare silnică, în cultivarea a ceea ce vine spontan și sugestiv reprezintă cea mai autentică tradiție. Această potrivire a cugetării sale cu a vechiului nostru scris a fost și o necesitate a cugetării istoriei noi, care s-a emancipat de retorismul clasic, de stilizarea literară.

Asemănările dintre istorie și roman sunt folositoare mai mult pentru a da la iveală deosebirile lor esențiale. Romancierul, care e omul înzestrat cu darul de a povesti istorii, nu ajunge la povestire decât întunecând memoria istoriilor trăite de el. De aceea se poate zice că, dacă

romanul este totdeauna o istoric, istoria nu trebuie să fie niciodată un roman. Ceea ce au comun este facultatea memoriei, fantasia, și dl Iorga ține să distingă „fantasia literară care scoate opera din creierul artistului”, de „fantasia lui (a istoricului) care e fantasia reproductivă, creatoare și ea în felul ei, căci din cenușa ei învie o epocă moartă”. Dar în loc să se poarte ca memoria în trecut, fantasia se aplică la prezent, și astfel înțelegem când spune dl Iorga în *Două concepții istorice*: „Dar viața care se desfășură e cel mai bun învățător pentru a se putea desluși viața a cărui desfășurare s-a isprăvit”. Și pragmatic d-sa îndrumază istoricul ca „în tradițiile satelor să caute „acele cunoștințe prealabile care vor umplea lacuna considerabilă pe care o lasă în trecutul nostru izvoarele străine ale lumii civilizate”. Țăranul ca document al trecutului prin mijlocirea fantasiei a fost consecința și istorică și literară cea mai fecundă în opera dlui Iorga; el i-a dat sensul plastic de ființă națională. Iar romanele istorice ale dlui Mihail Sadoveanu n-ar fi luat naștere fără de țărănismul sămănătorist, fără de fantazarea artistică deasupra satului actual, locul lor de plecare, și mereu va rămânea perechea Iorga-Sadoveanu, care face *Sămănătorul*. Această trebuință a istoricului de fantazie împreună cu viziunea profetică a omului de acțiune este memoria sub toate înfățișările ei, care la dl Iorga a întrunit România sub întreitul aspect, veche, actuală și viitoare.

Istoria se mai apropie de roman prin nepreocuparea de frumusețea stilului. Despre Tolstoi, care, cu *Război și pace*, este cât mai aproape cu putință de istorici, Melchior de Voguë ne informează că în original n-are deloc stil. Distingerea cucerită de curând dintre proza artistică sau frumoasă și roman poate fi extinsă și asupra istoriografiei noi, care ține ca jertfirea stilului frumos să fie altfel decât istoria veche retorică. S-a spus de atâtea ori că dl Iorga „nu are stil”, ceea ce înseamnă că nu scrie așa de strălucitor ca dl Sadoveanu sau ca Neculae Bălcescu, exemplarul de la noi al istoriei fermecătoare. Judecat însă sub aspectul obiectului său, dl Iorga nu numai că a curățit istoria de retorismul romantic, dar adaptându-și cugetarea la sinuozițiile vieții, redând înfățișările atât de variate ale oamenilor și întâmplărilor cu convingerea că niciodată una nu se aseamănă alteia, d-sa a reformat concepția scrisului în general și și-a extins influența peste câmpul istoriei.

După dl Iorga se scrie altfel, altfel de cum se scria după junimiști. Dacă s-a pierdut din preciziunea de la suprafață a acestora, s-a câștigat în înavușirea vocabularului. Căci nimeni, de la Eminescu, încoace, n-a avut o limbă mai bogată ca dl Iorga, din toate regiunile și din toate timpurile, și supusă celor mai variate flexiuni sintactice. Se vorbește de inovarea în limbă a dlui Tudor Arghezi. Adevărul este că dl Arghezi se folosește de revoluția sintactică a dlui Iorga, acea topică liberă, care lasă cuvintele să cadă unde sfârșește gândul, nu unde ar duce regula canonizată.

Dar, pe lângă îmbogățirea lexicală, dl Iorga a contribuit mult să facă scrisul mai omenesc, d-sa direct și influențând și scriitorii. Iar această contribuție este produsul concepției d-sale în general. Dl Iorga, care are simțul ontologic al întregului tot universal – după d-sa morala este „pentru a duce mai departe în menirea ei, desigur dumnezeiască, umanitatea însăși”, nu putea să aibă despre om decât o vedere realistă căci d-sa este un metafizician instinctiv. Și atunci, cunoașterea trecutului omenesc trebuie să fie „nu în solemne figuri convenționale ori în grupări estetice cu atitudinile eroice, ci în toată mărimea și mișelia, în toată valoarea pozitivă și în toate scăderile de slăbiciune ale lui”. Iar toată mărimea și mișelia în care sunt zugrăviți domnitori, oameni politici și cărturari, formează însăși concepția creștină, pascalian-dostoewschiană, care, opunându-se celei olimpiane a lui Maiorescu, ne introduce în diversitatea celor două stiluri. Imaginea lui Maiorescu despre om, pe care a căutat continuu să o facă pe seama sa, netulburat de misterul metafizic și nici străbătut de vreo dramă sufletească, un cuget curat care între ființe este dat numai prototipului îngeresc, această

imagine se reflectează în moleșeala, lăncezirea din scrisul său, care urmărind omul ca echilibru în mișcare, îi contraface firea și duce de-a dreptul la îndoială. Nu e, dar, de mirare că într-o intelectualitate impregnată de scepticismul lui Maiorescu, dl Iorga a apărut ca un revoluționar, îndrăznind să răscolească adâncimi și să se dedea la o puternică elocvență, căci dacă stilul său nu a fost retoric, totdeauna este elocvent”¹¹.

¹¹ Dragnea, Radu, *Unitatea de stil*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 261-265

Vasile Băncilă: *Un educator: Nicolae Iorga*

„Societatea românească nu e, cele mai adesea, un sol spiritual, în care să încolțească și să înflorească psihologia autentică a omagiului. Jumătate din ceea ce se scrie la noi e critică de toate felurile și, mai ales, de felul cel mai rău: critică de negație, nu de valorificare. Românul nu s-a născut poet, ci critic. Iar criticul acesta, când nu poate nega, se hotărăște să lingusească. Cum zice Nicolae Iorga însuși: „în țara unde combaterea înseamnă batjocura, firește că adeziunea nu poate fi decât linguirea”. Între negație și adulație, oscilează, ca o fatalitate, sportul literar al atâtor din publiciștii români. Dar în această ambianță morală nu poate prospera ideea de omagiu. Căci omagiul adevărat e dezinteresare, rămânând totuși o bucurie așa de intensă, de luminoasă, aproape mistică, încât e ca o chestiune personală, vitală. Omagiul are, în același timp, ceva din bucuria în fața unui răsărit de soare și din bucuria unei izbânzi personale. Omagiul este el însuși o valoare culturală și după cum admirația conștientă, proporțională și dezinteresată, înnobilează un om, omagiul autentic înnobilează o societate. Dar omagiul mai înseamnă ceva: el implică întreaga conștiință a greșelilor sau defectelor factorului cultural omagiat. Un om sau un produs cultural fără nici o scădere n-ar merita omagiul, fiindcă ar fi neuman, ar fi, în splendoarea sa hermetică, o expresie a morții. Nu se înduioșează și, cu atât mai puțin, nu se închină nimeni în fața unei sfere sau a unei alte valori geometrice. Ceea ce dă căldura și acea propulsiune de sublimare a operelor mari este mediul lor eroic uman, mediul de lupte interne și de scăderi, din care s-a înălțat flacăra. Într-un peisagiu cât de înălțător, umbrele sunt tot așa de necesare cât și lumina. Mai mult încă: oricine are o experiență a vieții și a putut, măcar în rare momente, să se ridice la nuanțe de înțelepciune, știe că dacă scăderile sunt necesare, ele sunt și impersonale: defectele oamenilor sunt anonime, calitățile sunt personale. Defectele, suntem noi cu toții, specia. Calitățile sunt salturile organice de personalizare și de învingere. În omagiu, ne bucurăm, religios și cu elocvența de care suntem în stare, înaintea realizărilor pozitive și, printr-o înțelegere rapidă și o înclinare mută, lăsăm restul – numeros sau puțin numeros, dar întotdeauna fatal – pe seama vieții și a condiției umane, afară dacă acest rest nu ne este el însuși scump, fiindcă a fost prezent în economia intimă a producerii operei. Să ai predilecția de a diversifica cu lentile deformante ori de a scurma cu scalpелul criticii, în ceea ce formează neajunsurile unei activități? Sunt critici care gustă bucuria de a schimonosi armonii naturale, pentru a avea prilejul să contemple numai caricaturi. Acestora le-a spus N. Iorga de demult: „unde se lucrează, e și de măturat; sunt oameni care fac numai atât”. Sau: „cutare se miră că în codrii dumitale sunt mai multe vreascuri și frunze moarte decât în livada lui”. Va fi scutit Nicolae Iorga, în aceste momente de sărbătoare și în țara, în care, de obicei, se critică pentru a se distruge dușmanul ori concurentul sau se lingusește tiranul ori ceea ce pare așa, de critica sterilă și inoportună și de adulația nu mai puțin sterilă? Va înțelege oricine că datoria lui e să desprindă, din această splendidă și fastuoasă octavă de raze solare, care e opera profesorului și apostolului Nicolae Iorga, măcar o răsfrângere de lumină înlesnind contemplarea ei din partea celor mai umili decât dânsul?

Căci sufletul lui N. Iorga cine l-ar putea înțelege în întregul său? Într-o cugetare din timpul tinereții, el a spus că a înțelege în totul o carte înseamnă aproape a putea și să fi scris acea

carte. Atunci, la fel am putea spune că a înțelege complect un om e aproape a fi capabil și să... fii acel om! Dar cine ar putea fi Nicolae Iorga? Cine l-ar putea reface în întregime, prin simpatie intelectuală, în el însuși, pentru a-l studia și a-l reda? Cine, pe întinsul României Mari, nu-și simte lutul personal sau aerul de impietate numai gândind în sine o astfel de ipoteză? Pentru Nicolae Iorga se vor face în viitor societăți, care să-l studieze, așa cum se face în Apus pentru oamenii mari și complecși. Altfel, și până atunci, cine se va apropia de opera lui va fi ca trecătorul care se mulțumește să ia o floare dintr-o grădină întinsă de trandafiri sau un spic, un bob bun, dintr-o holdă nesfârșită de grâu.

Acum câteva decenii, la sfârșitul secolului trecut, era în România o pustietoare deprimare morală, cu totul de altă natură decât cea de azi. Depresiunea actuală are la bază cauze în primul rând economice și politice. Atunci cauzele erau în legătură cu evoluția culturii române și a spiritului culturii europene. Era în vremea când Vlahuță scria „Unde ne sunt visătorii?”, întrebându-se dacă e „melancolia secolului care moare” ori „doliul ce se exală de pe atâtea mari morminte sau altceva, pe care el nu-l știa, însă producea acea impresie de parcă ar fi stat „să bată ceasul stingerii universale”. Ce se întâmplase? Spiritul culturii noastre intrase într-o fază de oboseală, pe deoparte, de negații fundamentale, la mulți, pe de alta. Oboseala era firească, după epoca eroică a renașterii noastre. Iar negațiile erau în număr de patru: negația națională, negația vieții, negația religioasă și negația morală. Socialismul, oricât de generos, care-și făcuse apariția, și umanitarismul impropriu înțeles negau ideea etnică. Pesimismul eminescian, devenit o modă, aliindu-se cu oboseala societății noastre și ignorând puternicul optimism practic și social al poetului, care, dacă pentru marele său suflet chinuit, a avut accente de pesimism poetic, a fost însă un afirmator al vieții pentru societate – a produs negația vieții. Pozitivismul culturii europene din secolul al nouăsprezecelea, importat la noi, începuse să-și producă roadele, încă mai de demult, fiind ajutat acum de socialism, producând astfel negația lui Dumnezeu. Iar negația morală venea de la sine nu atât afirmată, cât ca o stare de spirit, ceea ce e și mai primejdios, în urma negației vieții și a religiei. Era deci atunci la noi un monstru sufletesc cu patru capete, un dragon, pentru care trebuia un arhanghel să-l răpună. Acest arhanghel era așteptat, cu elegie și cu speranță, de către cei mai sensibili:

„Unde ni-s entuziaștii, visătorii, trubadurii,
Să ne cânte rostul lumii și splendorile naturii?
Unde ni-s *sămănătorii* generoaselor cuvinte...”.

Și semănătorul, cruciatul chemat să lupte cu armele spiritului și să schimbe atmosfera de deprimare a culturii noastre, a venit. El a fost Nicolae Iorga.

Împătritei negații de mai sus, N. Iorga i-a opus, cu toată forța și bogăția personalității sale, o împătrită afirmație. În primul rând, afirmația realității naționale. E oare nevoie să insistăm în acest sens? Dar nu respirăm cu toții atmosfera naționalistă, în înțelesul cel mai bun, creată înainte de toate de vraja inspirației și muncii sale?

După aceea, afirmația vieții morale. Am spus „după aceea”, dar, de fapt, la Nicolae Iorga, mai mult decât la oricine, nu se poate despărți viziunea etnică de viziunea morală, în practica lucrurilor. El n-a făcut acest lucru nici măcar teoretic, deși se poate face. Pentru N. Iorga moralul e valoarea supremă a vieții. A dovedit-o mai ales atunci când a subordonat esteticul moralului. O carte frumoasă, dar veninoasă, e pentru Nicolae Iorga asemenea acelor plante de câmp, ale căror flori, oricât de frumoase, nu le apără de coasă. A scrie o carte e pentru el „a face actul social al frumuseții și înțelepciunii”. Un gând curat exprimat poetic e „ca o icoană îmbrăcată cu argint”. Orice carte trebuie să tindă a fi cât mai mult așa. Care intelectual,

isprăvit sufletește, ar putea tăgădui această poziție spirituală a lui Nicolae Iorga? Un estetician pur și exclusiv nu înțelege aceste lucruri și din punctul său de vedere are dreptate. Atât că punctul său de vedere este esențial fals: problema artei și moralei nu se rezolvă în estetică, ci în filozofia culturii. Iar omul de cultură chemat să înalțe cultura românească, la sfârșitul secolului trecut, trebuia să aibă un orizont de ansamblu, iar nu viziunea unei parcele de realitate. Simpla critică estetică ar fi fost mai prejos de misiunea sa istorică: aceasta cerea cu necesitate o critică culturală. Dar atitudinea morală a lui Nicolae Iorga nu s-ar putea nici măcar bănui, fără considerarea *puterii sale de iubire* umană. Aici e poate, dacă ne e îngăduit să o credem și să o spunem, miezul misterios și cheia construcției sale sufletești. Din nefericire însă greu vom înțelege noi, oamenii în genere, la care iubirea e o excepție a vieții noastre și nu însăși țesătura ei, intensitatea și natura iubirii lui N. Iorga. Ciudat și prețios amestec natural de mesianism și totuși de adâncă umilință morală, de anonim moral, această iubire e tot ce poate fi mai greu de înțeles de către cei mulți și care, de fapt, e domeniul cel mai necunoscut din sufletul lui Nicolae Iorga, în România. Iar la această configurație ocultă, de o nobleță nebănuită, a iubirii, Nicolae Iorga adaogă puternicul său pragmatism moral. S-ar putea face interesante asemănări, dar și deosebiri esențiale, între pragmatismul lui N. Iorga și pragmatismul filozofic al lui James de pildă. Oricâte deosebiri ar fi, un lucru e comun însă: valorificarea *faptei*. După Nicolae Iorga, în viața oricărui om trebuie să existe o *rentabilitate morală* maximă, dacă ne putem exprima într-un stil pe care el nu l-ar admite. Nicolae Iorga nu înțelege morala fără iubire și nu înțelege iubirea fără fapte. Exemplul său – ininteligibil, atât ne depășește – de muncă, e dat mai ales de această concepție pragmatistă a iubirii, adăogată unui extraordinar echilibru intelectual și vital. Când Nicolae Iorga zice că trebuie să lași mereu, până la sfârșitul vieții, odihna ta tot pentru ziua de mâine sau că Adam a făcut bine păcătuind, dacă în rai nu era muncă, ori că trebuie să te înlănțui în viață bătându-ți singur piroanele, se vede tocmai această concepție voluntară și lucrând totuși ca sub comanda unui infinit moral, de voluptuoasă și totuși ascetică auto-răstignire activă. Nicolae Iorga vrea o consumare continuă, o aprindere necurmată, pe drumul epic al vieții, astfel încât, la moarte, să nu mai cobori aproape nimic în pământ! Spunea odată, în ultimii ani, Nicolae Iorga: „eu vreau să zidesc. În fiecărui an, vreau să văd zid nou, n-am liniște până nu văd mistria mergând!”. Zicea la propriu, dar aceasta are și un sens figurat impresionant:

„var și cărămidă
că-i pustie multă
că-i lucrare lungă!”

cum spune cântecul bătrânesc...

La afirmația morală, Nicolae Iorga adaogă afirmația religioasă. Desigur, cine ar voi să asimileze în chip absolut religiozitatea sa cu dogmele și canoanele oricăreia din religiile tradiționale ar întâmpina dificultăți tot atât de absolute. Dar nu aceasta ne interesează aici, ci suflul și viziunea sa religioasă. Pentru N. Iorga, religia trebuie să izvorască din inimă, Dumnezeu să fie văzut mai ales în natură, în realitatea generală, iar dovada religiozității să fie, și aici, faptele bune. Nicolae Iorga condamnă raționalismul și orice discuție în religie, neavând încredere în puterea rațiunii când e vorba de metafizică. Pe Dumnezeu îl vede în lume, în toată măreția lui, asemenea aceluia erou al lui Ibsen, care zicea că numai bolțile cerului sunt atât de mari încât să cuprindă minunea divinității. Iar faptele sunt cea mai potrivită rugăciune. Afară de aceasta, religia mai e necesară, pentru N. Iorga, din punct de vedere moral, după cum s-a putut vedea. Ca alinare în viață. Și ca un chenar grav, misterios și absolut, la imaginea lumii: „credința e podul de aur peste nemărginirea necunoscutului”.

În sfârșit, Nicolae Iorga înlătură, cu un gest superb de moralist de rasă, pesimismul. Desigur, el are un anume pesimism relativ, inspirat de amărăciunile vieții și de mediocritatea morală a oamenilor. Dar viața *trebuie trăită*, căci e datorie. Afară de aceasta, oricât de mare ar fi durerea și de puțină bucuria pe lume, presupunând că ele s-ar putea măsura, bucuria are o valoare imensă, hotărâtă tocmai de imensitatea durerii: „dă-mi durere ca să învăț a mă bucura”, spune, eliberat de povara durerii ce nu poate vedea dincolo de ea, Nicolae Iorga!

Prin această împătrită afirmație, N. Iorga și-a îndeplinit, și-și îndeplinește, azi mai mult ca oricând, rolul său istoric unic în evoluția societății românești. Prin afirmarea neostenită, apostolică și, de atâtea ori, genială a acestor patru valori ale culturii, pe care le supra-ordonează tuturor celorlalte elemente ale sufletului, izbutind să formeze cu timpul din ele o singură viziune complexă și organică – „sămănătorul” așteptat, care a înțeles nu numai să semene, ci să cultive mereu sămănătura, aruncând neconținut semințe noi, a făcut educația societății românești. Azi ne lipsește încă mult. Dar ce s-a făcut e incomensurabil și e opera aproape numai a lui Nicolae Iorga.

Dar meritele atitudinii spirituale a lui Nicolae Iorga nu se opresc aici. Prin împătrita afirmație de valori, el a sintetizat și a recomandat, cu puterea prestigioasă a personalității sale, o concepție de cultură, care are însemnătate în ea însăși – și deci pretutindeni, nu numai la noi. După aceea, această concepție de cultură se poate aplica în viața societății generale, dar ea se poate aplica și în viața mai locală a școlii, adică a educației nu în sensul larg de mai sus, ci în sens mai restrâns și mai propriu. Pentru educatori, fie că aceștia fac direct apostolat social, fie că aparțin școlii, concepția în chestiune le dă ceea ce se cheamă scopul educației. Așadar, scopul educației va fi, după Nicolae Iorga, primordial moral. Școala va fi în legătură cu viața, adică în legătură cu realitatea infinită și sacră fiindcă e singura realitate. Iar pentru a fi în legătură cu viața, educația trebuie să fie esențial morală și, în același timp, spontană în spiritul ei și practică în rezultate. În misiunea școlii, Nicolae Iorga profesează un practicism salutar, pătruns de simțul omeniei, de religia celei mai nobile moralități. Dar aderențele sale cu educația se văd nu numai din atitudinea față de viață sau concepția despre cultură, ci, cel puțin tot atât, și din mijloacele pe cari le-a întrebuințat, timp de patru decenii, pentru răspândirea culturii, mijloace dintre care pe multe le-a recomandat chiar, în chip explicit, pentru procesul de răspândire a culturii în societate și pentru educația în școală. Didactica lui N. Iorga e interesantă și cu accente de iluminare și generozitate de un patetism covârșitor. Aici nu poate fi vorba decât de schițarea câtorva linii ale acestei didactici.

Nicolae Iorga face parte din acea rară categorie de nobili răzvrățiți, care se revoltă contra unui lucru fiindcă au întotdeauna ceva pozitiv de pus în loc. Iar una din răzvrătirile sale, încă din prima tinerețe, a fost provocată de adâncă și morala aversiune pentru tot ce e formă mai mult sau mai puțin goală, pentru tot ce e rigiditate și uniformizare. Aceasta pentru că N. Iorga are un profund sentiment al organicului, al vieții, pe care vrea s-o vadă și să o simtă pulsând și comunicând peste tot, prin ridicarea barierelor artificiale ce i se pun în cale, fie de tradiție, fie de oameni fără generozitate sau care au pierdut ori n-au avut niciodată viziunea realității vii. De aceea Nicolae Iorga e nemilos față de tot ce se cheamă tiranizare a spiritului și vieții, de oriunde ar veni: programe, examene, note, sisteme, disciplină înțepenită... Explicarea atitudinii sale față de sistemele de filozofie aici trebuie căutată, ca și duritatea cu care tratează învățământul secundar – și mai ales liceul, căci liceul e școala tipică a formalismului, a lipsei de legătură cu viața, a „noii scolastici”. Această revoltă a lui Nicolae Iorga, în numele moralei și a sentimentului vieții, e atât în domeniul educației intelectuale, cât și în acel al educației morale și fizice. El va scoate din programul școlii tot ceea ce elevii nu pot înțelege; va cere, în educația morală, în locul disciplinei de înțepenie ori de fariseism de azi, o educație foarte

serioasă dar liberă; și va cere un nou regim pentru viața trupului în școală, căci aceasta trebuie să fie, ca la Eleni, sănătate și frumusețe. Atât de mare este necesitatea vieții nefalsificate la Nicolae Iorga, încât, pentru explicarea acestui aspect al său – care e fundamental – ar trebui să se facă legătură cu spiritualitatea bergsoniană. Dacă pragmatismul ajută la lămurirea scopului lui N. Iorga, bergsonismul poate ajuta – și rezultatele ar fi uneori surprinzătoare și edificatoare – la lămurirea mijloacelor sale, a elanului și ritmicii sale vitale, fără ca acestea să poată intra, natural, într-o formulă, aceasta contrazicând de altfel și spiritul lui N. Iorga și bergsonismul însuși.

În locul metodelor și spiritului de silnicire și inutilizare a vieții, care domină încă așa de mult în școli, Nicolae Iorga va cere o educație a vieții pur și simplu. O educație a vieții atât în scop, cât și în mijloace. În locul formelor abstracte, va cere lucruri, intuiții. N. Iorga este un maestru al intuiției, dacă nu sub forma prezentării lucrurilor înseși, căci aceasta nu se poate în istorie, dar sub forma, tot atât de pedagogică, a puterii de evocare. Cine-l întrece, și în această direcție, pe Nicolae Iorga? Figurile îndepărtate ale trecutului nostru, de la voievozi, mitropoliți, oșteni de frunte, și până la micii neguțatori, tipografi, țărani și „popi”, care, ca cei din Ardealul medieval, își păzeau turma de oi la propriu și la figurat, trăiesc pentru noi în opera lui Nicolae Iorga, care, din cauza aceasta, nu e în primul rând istoric, ci în primul rând educator. El ne-a creat încă o dată istoria. Dar „Oamenii care au fost”? De fapt, nu oameni care au fost, ci *oamenii care sunt*, atât de mult ei trăiesc încă în paginile lui Nicolae Iorga, acele pagini înmuiate în poezie adâncă, înfiorare, filozofie, tristețe și totuși optimism, linie aspră de cugetare și horbotă poetică, asemenea unui basorelief grațios și arhaic, pagini în care sunt animate, ca într-un panteon viu, figurile dispărute mai ales ale culturii noastre din urmă!

S-ar greși însă dacă s-ar crede că Nicolae Iorga se oprește la intuiția concretă, la intuiția propriu zisă. El a întrebuițat și ceea ce se cheamă intuiția intelectuală și supra-intelectuală. Puterea de inspirație, de ghicire a adevărului, a lui Nicolae Iorga, acolo unde lucrurile și documentele nu există sau în domeniul vieții morale și metafizice, nu e întrecută de nimeni în România. Mai ales intuiția sa în domeniul moral-metafizic interesează educația. Căci N. Iorga, deși a combătut adeseori misticismul și filozofia, are un profund sentiment al misterului și al înțelepciunii, ceea ce, de altfel, concordă cu toată formația sa sufletească. Nicolae Iorga n-are nimic din neajunsul acelor bărbați de cultură, de aiurea și de la noi, cărora le lipsește etajul de sus, le lipsește sensibilitatea metafizică, „priza” asupra lucrurilor care nu se pot ști, dar care trebuie totuși ghicite, într-un fel, fiindcă de acolo ne tragem tot izvorul vieții noastre, fără de care totul degenerează în cabotinism vital, oricât de mari ar fi inteligența sau rafinarea estetică, sau în deznădejde. Prin puterea sa de intuiție abstractă, Nicolae Iorga e în permanentă legătură cu tărâmurile neștiute și infinite ale vieții, pe care, chiar dacă nu le cunoaște, dar le înțelege porunca misterioasă și continua. Aceasta e ceea ce dă aerul major de transfigurare a vieții lui Nicolae Iorga, ceea ce îl ajută la rându-i să transfigureze viața altora, a societății și școlii, angajându-le pe drumul mobilării. N. Iorga ascultă neconținut marile, pe veci neînțelesele, dar efectivele porunci ale lumii de dincolo, de care ține lumea de aici. De aceea viața lui Nicolae Iorga e o oficiere neîntreruptă. De aceea e un educator permanent.

Dar Nicolae Iorga orator? Transmiterea directă a cuvântului e mijlocul educativ, pe care l-a întrebuițat cel mai des în viața sa. Chiar o mare parte din opera-i tipărită a fost, întâi, discurs sau conferință. Iar oratoria lui Nicolae Iorga, pe lângă faptul că e o minune în ea însăși, de aceea nu o analizăm, dar a izbutit să realizeze o minune și alt sens: să facă dintr-un procedeu adânc compromis în țara noastră, și nu numai în țara noastră, pentru opera de educație și de răspândire a adevărului, un mijloc de autentică și tulburătoare înnobilitate a vieții, redând astfel cuvântului, de care cei vechi legau virtuți de vrajă și de schimbare ori clădire a „lumilor din

senin”, rostul și puterea sa, pe care le-a avut în propaganda apostolilor, a tuturor religiilor și în viața tuturor marilor idei morale.

Dar talentul satiric ori numai de umor, ori și una și alta, al lui Nicolae Iorga? Talent pe care, iarăși, l-a luat de la îndeletnicirile lui curente de răzbunare personală ori de simplă voluptate estetică, după cum e la noi, și l-a subordonat servirii idealului moral. N. Iorga n-a întrebuințat acest mijloc de educație – care e totuși un mijloc însemnat de educație, oricât ar degenera – decât numai când a fost nevoie și numai pentru rosturi educative. În atmosfera culturală cotidiană de la noi, în care mișună pamfletarii de toate calibrele și de toate deficiențele morale, pilda lui Nicolae Iorga, care e totuși talentul cu cele mai multe resurse satirice, cele mai multe însă neutilizate, de la noi, e profund educativ și e o indicație imperativă pentru orice scriitor de bune intenții și pentru oricine într-un cadru cât de modest, e chemat să facă educație.

Dar activitatea practică a lui Nicolae Iorga? Căci el a găsit timp să ridice atâtea fundații și să fie prezent, cu patronarea sau cu colaborarea directă, în atâtea întreprinderi gospodărești. Nu numai atât: chiar în școală, N. Iorga vrea ca elevul să aibă o activitate practică, ceea ce vine și în sprijinul școlii active. Aici e deci un alt principiu al didacticii sale, însemnat mai ales într-o țară de oameni teoretici.

Cel mai mare mijloc de educație al lui Nicolae Iorga este însă *iubirea*. Aceasta am văzut-o în scopul său, în concepția de viață, și o vedem acum în mijloacele sale, ceea ce-i verifică adâncimea în sufletul său. Iubirea e scop și mijloc, este esența vieții. E greu pentru recoltele noastre de levantini morali să înțeleagă aceasta, dar acesta e continentul moral nou, pe care Nicolae Iorga îl aduce, înainte de toate, în viața noastră. Desigur, o iubire fără margini, dar o iubire implacabil disciplinată de comandamentele seriozității morale, mergând, dacă e nevoie, până la asprime. Nimeni în România n-a iubit și nu iubește mai mult *omul, copilul*, ca Nicolae Iorga. E ceva din Rousseau, dar în alt gen și autonom și mai ales fără anume erori ale acestuia. Dar mai ales fără nimic din libertinajul unor urmași, în pedagogie, ai lui Rousseau. N. Iorga înțelege *iubire părintească*, și această expresie spune totul. Înainte de orice, prin iubire înțelege Nicolae Iorga să se cucerească sufletele, să se propage adevărul, să se cucerească noul Ierusalim al vieții morale. Iată cugetări de meditat: „Singura cetate, care nu se poate lua cu sila, e sufletul omului”. „Nu poți lucra fierul până nu l-ai încălzit, și sufletele oamenilor tot așa de puțin”. „Precum trupului îi trebuie aer, așa sufletului iubire, ca să răsuflă: în mulți sufletul moare pe încetul fiindcă n-o au”. „Ca să vezi că o nălucă nu e un adevăr, nu căuta s-o lovești, ci caută s-o îmbrățișezi”. „Se poate floare fără rod, dar nu rod fără floare”. Și aceste exemple de cugetări s-ar putea înmulți, căci gândul lui Nicolae Iorga se îndreaptă des asupra realității iubirii. E însă o cugetare cu o imensă parte de adevăr, usturătoare, obsedantă, îndelung elocventă. Iată-o: „Pedagogia e surogatul științific al iubirii părintești către copii”! Conducătorii atelierelor științifice de azi, care fabrică pedagogi de serie, pedagogi înarmați cu teste și instrumente de laborator, dar fără pic de iubire și devotament, pedagogi de presumție și de șomaj, ar trebui să ia aminte. Iar în general să se înțeleagă principala învățătură ce se desprinde sugestionant din activitatea și ideile educative ale celui mai mare educator român, ale lui Nicolae Iorga: pedagogia nu e atât o disciplină care se învață. Cine vrea să fie pedagog, trebuie să fie educator. Iar cine vrea să fie educator *trebuie să-și prefacă întâi sufletul*.

Darul lui Nicolae Iorga nu-l înțelege nimeni complet, iar noi cu atât mai puțin. Ceea ce am făcut a fost să ne luăm grăuntele bun, în felul nostru și așa cum am putut, de care aveam nevoie. Mai știm însă ceva: că acum începe epoca cea mai însemnată de realizare a doctrinei și operei profesorului și apostolului: Nicolae Iorga e la cârma țării. Aceste câteva cuvinte au prin

ele înseși o elocvență amplă, fiindcă în ele se îngână grav vocile istoriei însăși, asemenea unor interioare sunete de clopote masive. Ceea ce ne interesează pe noi, unicul lucru, este posibilitatea care se deschide acum educatorului de mai multe decenii al societății românești, să ducă mai departe, în chipul cel mai efectiv, procesul de educare a societății noastre. În acest sens, considerăm momentul cu bucurie adâncă, dar și cu atenție îngrijorată. Natural, indiferent de întâmplările politice, opera lui Nicolae Iorga își va continua puterea-i educativă, aceasta va crește chiar cu timpul. Dar nu se poate tăgădui că din locul pe care-l deține azi, profesorul, care înțelege să facă *educație* acolo unde alții făceau numai politică ori nici măcar politică, omul providențial de cultură care *nu poate* să facă, prin însuși sufletul său, altceva decât educație, într-un fel sau altul, poate acționa pentru idealul său, care e idealul vieții celei mai bune a noastră, în chipul cel mai rodnic. Totul e să întâmpine în societatea înconjurătoare acea atitudine pe care elevii o au în fața profesorului bun. Iar acest lucru ne privește mai mult pe noi. Căci, după cum Nicolae Iorga a declarat. Deunăzi, într-un oraș de provincie, într-o atmosferă de nesfârșită emoție, pe care ne-o închipuim, orice s-ar întâmpla, mormântul său va fi întotdeauna acoperit cu flori! Dar examenul cel mare, aproape hotărâtor, fiindcă e vorba să folosim pentru noi posibilitatea providențială de educare a societății românești, care ne-a fost acordată de istorie, îl dăm noi, cu toții. De aceea, bine intenționații, dar care n-au volnicia intelectuală să înțeleagă ideile omului pe care vor să-l servească, trebuie luminați. Dar mai ales trebuie să se facă inofensivi cei care vor să exploateze simbolul pentru scopuri exclusiv personale. Aceștia sunt asemenea profanatorilor de icoane, mai rău chiar, fiindcă sunt profanatori de idealuri! Acum primejdia cea mai mare pentru doctrina apostolului nu sunt dușmanii, ci prietenii. Ne vine în minte un pasagiu, genial ca psihologie a oamenilor, ca pitoresc moral și ca satiră implicată, din opera „Brand”, a lui Ibsen. Brand, eroul simbolic al lui Ibsen, supraomul nordic, reușește, la un moment dat, să antreneze mulțimea după el și să urce coasta unui munte, a unui ghețar, către culmile unde se găsește „biserica de gheață” a idealului. Brand vorbește înflăcărat, iluminat, cu o aspră și sublimă poezie, făgăduind oamenilor realizarea izbânzii depline a vieții, fericirea cea mai înaltă, bucuriile de sus, de pe culme. Și mulțimea începe să-l urmeze dusă, pe deoparte, de sugestionare, căci oamenii le place să se lase sugestionați, pe de alta, de faptul că înțeleg altfel cuvintele profetului. Sub aceleași cuvinte, în locul noțiunilor lui Brand, ei pun noțiunile lor; în locul „fericirii”, „izbânzii”, așa cum le concepe Brand, ei se gândesc la bucuriile și realizările lor mediocre. Ei își închipuie, așadar, că acolo sus îi așteaptă o pâine mai bună, vite mai grase, familie mai cuminte, pești mai numeroși... Și când sugestia începe să scadă și când încep să înțeleagă nu adevărul, căci de aceasta nu sunt în stare, ci că n-a fost ce și-au închipuit ei, când, mai ales, îi ajung din urmă magistratul și protopopul, reprezentanții moralei curente, încep să strige că au fost înșelați... Brand e bătut cu pietre, iar mulțimea se întoarce la cămin, fericită că revine la mediocritatea sigură, și grăbită să nu scape bancul de pești cu care-i amăgise magistratul... Ibsen e tragic în acest pasagiu. Mulțimea și eroul ar fi două specii diferite, incomunicabile, iar cei mai primejdioși pentru erou sunt șireții. Experiența lui Brand nu trebuie însă să se repete nici măcar parțial la noi. Fiindcă între Nicolae Iorga și Brand e o deosebire: eroul român a lucrat asupra societății sale de mai multe decenii și, mai ales, a lucrat cu *iubire*. Eroul ibsenian e rece, și, mai mult, el refuză poporului orice minune, când acesta i-o cere. Nicolae Iorga a adăogat însă, la munca îndelungată, la iubirea și duiosia nesfârșită, pedagogia *minunii*, a exemplului minunii, pe care nici Dumnezeu nu l-a desconsiderat ca mijloc de convingere a oamenilor, pe care trebuie să-i iubești, puțin sau chiar foarte mult, și în mediocritatea lor de oameni. Într-o însemnare de demult, Nicolae Iorga spune că „pentru ca să ți se creadă adevărul cel nou, datorezi lumii minunea”. Dar această minune el a dat-o: este minunea operei și vieții sale întregi. În fața acesteia, noi, ceilalți, pentru care au fost făcute toate jertfele, avem

o datorie, una singură, dar imperioasă: să primim minunea, să căutăm să o înțelegem cât mai mult, să credem în ea!”¹².

¹² Băncilă, Vasile, *Un educator: Neculai Iorga*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 296-302

Barbu Teodorescu: *N. Iorga, omul*

„Aruncând o fugară privire în trecutul familiilor din care se coboară profesorul Iorga, familii atât de vechi, mergând chiar până la un Costea Viteazul, aflăm multe trăsături în legătură cu sărbătoritul de azi.

Găsim pe neguțătorul *Manolache Iorga*, bătrânul căruia, pentru cinstea sa exemplară, i se încredințase „lada” orașului Botoșani, cum și strângerea documentelor orașului pentru a nu se risipi. Din familia Drăghici. *Vornicul Iordache Drăghici*, caracter voluntar, persoană distinsă, de o educație liberală, după cum se vede în proiectul de constituție din 1819, al cărui autor probabil este, era omul de sprijin al domnitorilor Callimachi și Ioan Sandu Sturza. Fiul acestuia, cunoscutul *Manolache Drăghici*, autorul „Istoriei Moldovei pe timp de cinci sute de ani”, al mai multor cărți bisericești, cum și al unei cărți de bucate, era un bun cunoscător al trecutului Moldovei, mândru de originea sa boierească, iubitor de literatură franceză. Mai scriu: *Elena Drăghici*, cunoscătoare a literaturii franceze, cum și mama profesorului Iorga, doamna *Zulnia Iorga*.

Din acest mediu, unde preocupările literare nu erau întâmplătoare, dominat de influența franceză, se născu, la 5 Iunie 1871, din avocatul Nicu Iorga și Zulnia Arghiropol, în strada Copoului din Botoșani, copilul ce luă numele de Nicolae.

Orfan, trăind cu mama și fratele său dintr-o umilă pensie de 60 lei pe lună, fire retrasă, lipsită de jocuri și prieteni, Nicolae Iorga, la vârsta de șase ani, era un copil precoce, citind, după cum singur scrie: „pe Champfleury, Pichot, Souvestre, știam pe de rost fabulele lui Florian, și care nu-mi ziceau nimic, deși erau pentru mine, și „Orientalele” lui Hugo, care, deși nu erau pentru mine, îmi dădeau visuri de lupte crâncene și de locuri depănate, ca și „Letopisețele” lui Kogălniceanu”. Clasele primare și liceale, până în clasa a cincea, le-a făcut în orașul natal. Își sfârșește liceul la Iași, apoi, într-un singur an, ia licența în litere. Extrem de înțeleghătoare e scrisoarea profesorului Vârgolici, din care reiese că tânărul licențiat, știa „foarte bine limbile clasice, cunoștea franceza, spaniola și italiana, mai puțin germana, cu care încă se ocupa... și e un fenomen, și ca memorie și ca putere de judecată, și are numai 18 ani și jumătate”.

La această vârstă, preocupările sale erau pur literare. Chiar mai înainte, la 13 ani, scrisese, în ziarul unchiului său, Arghiropol, articole asupra politicei lui Bismark. În 1889 iscălește versuri în „Contemporanul” și „Revista Nouă”, cum și articole de critică literară în „Arhiva Societății științifice și literare”.

Dar articolele în care se pot urmări ideile și cultura sa sunt foiletoanele din „Lupta”, unde analizează opera lui Gherea, Delavrancea, Caragiale, Alecsandri, Eminescu, apoi: realul în artă, tehnica romanului, temperamentul artistic. Tot acolo găsim sâmburele naționalismului său: „literatura națională trebuie să păstreze neatins caracterul național. Ea ar fi trebuit să oglindească firea poporului românesc, precum o oglindă fără ceață ne dă chipul neschimbat și nefalsificat al lucrurilor ce se răsfrâng în luciul ei”.

Încărcat cu aceste cunoștințe, având abia 19 ani și fiind chiar însurat, „porni, spune singur, într-o zi de Aprilie înflorit, când frumusețea Iașului era mai fragedă și mai parfumată” spre zările clare ale cerului italian. Farmecul nou al poeziei și gândirii carducciene, asupra căruia scrie mai multe articole, arta bizantină a Veneției și Ravennei, evul mediu florentin și antichitatea Romei îi sunt întâile puncte de sprijin în noua sa orientare. În toamna aceluiași an trece

în Franța, unde „am fost trimis întâi cu misiunea de a deveni profesor de limba greacă; ba poate s-au gândit că aş putea fi un celebru profesor de latină; însă eu gândeam că predispozițiile mele mă duc mai curând către studiile filosofiei. În sfârșit s-au chibzuit să-mi dea misiunea de viitor profesor de istorie”. Studiază la „Hautes Etudes”, luându-și titlul de absolvent cu „Philippe de Maizières”. Tot la Paris se îndrumează în literatură engleză, unde „eram pentru întâia oară în fața unei adevărate națiuni complete și definitive, și simțul propriei mele națiuni s-a trezit în mine pentru a nu mai ațipi”. Trece la Lipsea și Berlin, luându-și doctoratul cu „Thomas III Marquis de Saluces”. În același timp lucra la noua enciclopedie franceză, colabora la „Revue historique” și „Revue de l’Orient latin”, cerceta arhivele din Paris, Berlin, München, Dresda, Nürnberg, Viena, Genova, Milano, Veneția, Bologna, Ferrara, Modena, Parma, Torino etc., strângând material pentru bogatele sale colecții de documente: cinci volume în Hurmuzachi, 30 volume în „Studii și Documente”, 3 volume în „Acte și Fragmente”, 6 volume în „Notes et extraits pour revoir à l’histoire des croisades au XV-e siècle” și altele, dând astfel cel mai bogat material istoric pe care l-a dat vreodată un savant român. Întors în țară, în 1894, e numit profesor universitar, având 23 de ani.

Ne putem pune întrebarea: cum era privit profesorul Iorga în această epocă? Unii îl credeau că e un geniu, alții din contra. Acest fapt îmi aduce aminte de un roman italian, în care autorul își imaginează ziua de apoi: deodată, în mijlocul cerului deschis, apar două stele egale, care se apropiau ca doi ochi. Alunecau, senine și candid, prin nebuloasă. Mereu mărimdu-se, mereu apropiindu-se. Și cele două stele se învecinau tot mereu de sfera noastră și iată-le că se distingeau: sigure și puternice. Toți priveau înmărmuriți. Să fie mașini? Să fie o nouă jucărie a vreunei fantasii constructive? Cu toții erau înnebuniți de nerăbdare. Un gând fulgeră prin mințile tuturor: erau îngeri. Așa a fost și cu apariția fenomenului Nicolae Iorga. Când încă persoana sa era în epoca de formație, izbise atenția tuturor, dar gândurile zburau mai repede spre credința că noul astru ce apărea în cultura românească nu putea fi o forță sigură, durabilă.

Întorcându-ne la tânărul profesor, retras ca și elevul de odinioară, timid în privire și gest, el cunoștea largul orizont al faptei numai în entuziasmul vorbei, ce anima întreaga generație a elevilor săi, mulți din ei de aceeași vârstă ca și dascălul. Această fază de frământare între sala de curs și bibliotecă durează până în 1899-1900, când, prin articolele scrise în „L’Independance roumaine” și apărute în volumele: „Opinions pernicious” și „Opinions sincères”, unde arată toată falsitatea unei culturi superficiale, profesorul Iorga intră în lupta socială.

Un prim rezultat: nepremierea operelor sale de Academia Română, apoi amenințarea de a i se lua catedra. De la aceste foiletoane trece la „Sămănătorul”, pe care-l conduce până în 1906; colindă țara de la un capăt la altul, începând seria notelor sale de drum: „Sate și mănăstiri”, „Drumuri și orașe”, „Neamul românesc din Basarabia, Bucovina” etc., iar în 1904 e unul din factorii principali ai comemorării lui Ștefan cel Mare, ca apoi să nu i se permită intrarea în Bucovina.

În „Sămănătorul”, articolele sale sunt îndreptate spre crearea unei culturi pe temeuri pur naționale.

Prin puterea vorbei și simțul demnității naționale, profesorul Iorga reușește să împiedice reprezentarea pieselor în limbi străine pe scena Teatrului Național.

Data de 13 Martie 1906, însemnând capitolul: „Lupta pentru limba românească”, rămâne una din cele mai frumoase pagini din viața profesorului Iorga. Datorită acestei mișcări, întemeiază ziarul „Neamul Românesc”, în 10 Mai 1906. În anul următor, răscoalele țărănești îl îndeamnă să ia apărarea sătenilor, scriind, în „Neamul Românesc”, unul dintre cele mai puternice blesteme din literatura românească împotriva ciocoimii.

Toate frământările sociale îl duc spre luptele politice, intrând în Parlament, în 1907, apoi, în anul următor, întemeiază partidul naționalist-democrat, având în program: împrumutarea, votul universal și ridicarea culturală a păturii țărănești, crearea unei puternice forțe militare, crearea de școli practice și, fără a-l numi, întemeierea „statului corporativ”.

În același an ia ființă Universitatea de la Vălenii de Munte și intră în Liga Culturală ca secretar general. De acum încep marile lupte pentru unitatea sufletească prin scris și vorbă; prin scris, în „Neamul Românesc”, și prin răspândirea de cărți, cum au fost „Istoria Românilor”, tipărită, în 1910, în 10.000 de exemplare și dusă în Transilvania cu numele de „Noul metod de a cultiva cartofi, traducere din limba maghiară”, iar „Neamul Românesc”, având denumirea de „Luni”, „Marți”, „Octombrie”, „Noembrie”, „Floarea Oltului”, „Floarea Jiului”. Donează biblioteca sa de 10.000 de volume Ligii Culturale, pe care avea s-o distrugă războiul. Întemeiază altă bibliotecă, de 3.000 volume, la Iași, căreia îi donează și diurna sa de deputat, și tot acolo face un cămin pentru basarabeni.

În 1905 i se face marea cinste, de către fostul său profesor, Karl Lamprecht, de a i se admite, în colecția „Geschichte der Europäischen Staaten”, studiile asupra istoriei Românilor și a Turcilor: „Geschichte des Rumänischen Volkes”, în două volume, și „Geschichte des Osmanischen Reiches”, în 5 volume. Aceste studii îi aduc o mare faimă și numele său este răspândit în toate cercurile savanților mondiali. Istoricii germani, atât de mândri cu specialiștii lor, nu găsiseră un altul printre ei mai demn decât Nicolae Iorga, spre a se ocupa cu popoarele din sud-estul Europei. Și astăzi, după ce el însuși a adus atâta noutate, marile linii ale Istoriei Românilor au rămas. Activitatea sa prodigioasă, și în această epocă, era fenomenală: în anul 1906, atinsese numărul de 100 volume tipărite, iar în 1907 scrie „The Byzantine Empire”.

Părăsind conducerea „Sămănătorului”, tot în 1907, scoate „Floarea Darurilor”, revistă închinată mai ales traducerilor. Era un răspuns acelora cari-l acuzau că e contra literaturii universale. Ca o continuare, apare, în 1908, „*Neamul Românesc literar*”, ce durează până-n 1912, la rândul lui continuat de „*Drum Drept*”, până-n 1915, când se va contopi cu „*Ramuri*”. Și, cum gândul său era totdeauna la țaranul asuprit și fără cultură, întemeiază, în 1910, „*Neamul Românesc pentru Popor*”.

În 1911, este ales membru al Academiei Române și, în discursul său de răspuns, A. D. Xenopol se minuna cum a putut un creier să conceapă atâtea lucrări și o mână să le scrie, mai ales dacă adăugăm la această activitate și aceea mai mărunță, dar tot atât de risipitoare de timp, a ziaristicii. Și Nicolae Iorga n-avea decât 40 de ani. În 1913, ia parte la Congresul internațional de istorie de la Londra, dar nu ca reprezentant al țării românești, căreia îi era teamă că se compromite cu profesorul Nicolae Iorga. De data aceasta, ține două comunicări: „Les bases nécessaires d'une nouvelle histoire du moyen-âge” și „La survivance byzantine dans les pays roumains”. În 1914, face câteva comunicări la Ateneo Veneto din Veneția: „Venezia e la penisola dei Balcani” și „Il problema balcanica e L'Italia”, scrie: „Histoire des Etats balcaniques”, „Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie”, „Istoria comerțului românesc”, Istoria Bisericii, a Armatei, „Oameni care au fost”. Academia sârbească și suedeză îl numesc membru al lor.

Întemeiază Institutul Sud-Est European pentru cunoașterea cât mai deplină a sufletului popoarelor balcanice. Pentru necesitățile istorice, scoate „Revista istorică” și „Bulletin de l’Institut sud-est européen”.

Începând războiul mondial, pe care îl privea ca unul din cele mai mari ale istoriei omenirii, prin mărimea oștilor pornite pe măcel, iar, sub raportul ideilor, sub acela al îndreptării morale, al scopului de atins, acest odios masacru va fi unul din cele mai josnice acte de ură idioată, care s-au săvârșit vreodată pe fața pământului, o dovadă atroce a păcatelor pe care le poate săvârși o lume fără Dumnezeu și fără ideal, N. Iorga începe și activitatea sa pentru reintegrarea hotarelor naționale. Vor fi doi ani de lupte intense pentru stabilirea unei atitudini, și, „când a sosit ceasul pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit, când a sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mână, cu jertfa a tot ce avem, ceea ce alte neamuri, mai fericite, au de atâta vreme, unele fără să fi vărsat o picătură de sânge pentru aceasta: dreptul de a trăi, pentru noi, dreptul de a nu da nimănu ca robi rodul ostinelilor noastre”, din acest ceas, Nicolae Iorga, n-a trăit, n-a scris, n-a vorbit, n-a muncit și gândit decât pentru ca ceasul ce-a bătut și pentru noi să nu se termine decât prin victorie.

Din această epocă a războiului ne-a rămas celebrul discurs din 14 Decembrie 1916: „să ne mănânce câinii pământului acestuia mai curând decât să găsim fericirea, liniștea și binele din grația străinului dușman”.

Și, iată-l pe Nicolae Iorga văzând idealul pentru care luptase, scriind actul de alipire al Bucovinei cu Patria Mamă, alcătuind proclamarea Regelui Ferdinand către poporul românesc prin care-l împrăștiase și conducând pe reprezentanții țării în întâia lor adunare din Camera românească.

După război, activitatea sa capătă un alt aspect, îndreptându-se mai ales peste hotare. Numit profesor la Sorbona, în 1921, face cunoscute istoria și cultura țării sale și a sud-estului Europei prin cursuri anuale. În anul următor, înființează școala română de la „Fontenay-aux-roses”, ajunsă astăzi o mândrie națională. Rând pe rând e chemat să conferențiere în centre intelectuale ca: Paris, Lille, Strasbourg, Oslo, Roma, Milano, Berna, Zurich, Barcelona. Scrie: „Histoire de l’art roumain”, prin care valorifică vechea artă românească, „Histoire des roumains et de leurs civilisation”, operă tradusă în italiană, germană, engleză, acum și în polonă, cum și alte lucrări, arătând străinătății farmecul pitorescului țării, frumusețea trecutului plin de tristețe, și cultura poporului nostru.

În ultimul timp, dă la iveală cea mai grea carte a vieții sale: „Essai de synthèse de l’histoire de l’humanité”, în patru volume.

Tot pentru nevoi culturale, inaugurează, în 1929, la Veneția „Casa Romena”.

Universitățile, ca cea de la Oxford, îi conferă doctorate. Academiile franceze, polone, suedeze îl numesc membru al lor. În congresele internaționale de istoric ocupă locul de cinste.

Activitatea sa e strânsă în mai mult de 800 volume, peste 12.000 articole și tot pe atâtea recenzii. În această uriașă operă, arată că evul mediu nu e o etapă a istoriei închisă în rigide fapte îndepărtate de orice bunăvoință, că forțele vitale ale poporului prețuiesc mai mult decât legile artificiale ale statului, că întreaga nație a trecutului nu poate fi uitată în progresul pe

care trebuie să-l aducă viitorul, și, mai presus de toate, atât în opera, cât și în faptele sale, domină o idee: moralitatea.

A muncit, a creat, a uimit. Descoperă adevăratele comori, dă viață culturală, împrăștie în jurul său învățătura și lumina adevărului, dă viață din viața sa, ideal din idealul său, gând din gândul său, speranță din speranțele sale.

Ctitorul idealurilor noastre, voievodul sufletului românesc, iubitor de glie românească, N. Iorga luptă pentru a învinge, scrie pentru a lumina, vorbește pentru a convinge, iartă pentru a îndrepta.

Sărbătorește și e sărbătorit, admiră și e hulit, disprețuiește și e admirat.

E profesorul generațiilor de patru decenii, e ziaristul ce dă prestanță colegilor, istoricul vieții românești, dar și al tuturor țărilor, academicianul tuturor academiilor.

De la simplul învățător uitat într-un colț de țară, de la dascălul de biserică, de la ziaristul, de la tipograful și zugravul de biserică și până la profesorul universitar, până la iubitorul cel mai priceput al cărții românești, a trăit, s-a adăpat, s-a inspirat, a produs, datorită celui ce e în veșnică progresie, celui ce nu cunoaște odihna.

Și opera lui va fi transmisă din generație în generație și pretutindeni va încălzi sufletele, trezind o încredere în noi, un avânt spre desăvârșire, spre idealizare, și, ținându-l în noi, de-a pururi, în haina senină și pură a ideilor, a frumosului simbolizat în cuvânt, ni-l facem icoana ce-ntrupează purul suflet românesc”¹³.

¹³ Teodorescu, Barbu, *N. Iorga, omul*, în *Gândirea*, No. 6-7-8, iunie-august 1931, pp. 303-305

Cuprins

Prometeu, p. 2
În Veneția, p. 4
Se înalță stânci..., p. 5
Din ceasu-n care te-ai născut, p. 6
Prometeu, p. 7
S-a stinge, p. 8
Din mijlocul mulțimii, p. 9
Ideile, p. 10
Gethsemani, p. 11
Don Quijote, 12
Cugetând, o, înțelepte, p. 13
Icar, p. 15
În lături!, p. 16
Luceafărul, p. 17
Ca un drumeț, p. 18
Învățăture, p. 19
Nemurire, p. 20
Poezie, p. 21
Săpături indiene, p. 22
Morții, p. 23
Rin păgân!, p. 24
Semne vieții, p. 25
Trandafir întârziat, p. 26
Glosă (I), p. 27
Frumuseți vestejite, p. 28
Drumul veșnic al cavalerului, p. 29
Gânduri, p. 30
Rugăciune, p. 31
Amurg, p. 32
Muntele, p. 33
Armenii la S. Lassaro, p. 34
Poezie nouă, p. 35
Torcello, p. 36
Ideea, p. 37
Primăvara, p. 38
Versuri, p. 39
Învățăture, p. 40
Veneția veche, p. 42
Moartea Profetului, p. 43
Farul, p. 44
Hudson, p. 45

Păstorul, p. 46
Pustiu, p. 47
Cei ce nu mai sunt, p. 48
Vulturul domesticit, p. 49
Tâlc, p. 50
Panteism, p. 51
Idea (II), p. 52
Flori și gânduri, p. 53
Pastel flamand, p. 54
Același ceas al morții, p. 55
Cântec pentru astăzi, p. 56
Cântece pentru ziua de astăzi, p. 58
Azi, p. 62
Raze de soare, p. 63
Fapta, p. 64
Fapta veșnică, p. 65
Lipsuri, p. 66
Vântule!, p. 67
Taina, p. 68
Rugăciune nouă, p. 69
Glosă (II), p. 70
Glosă (III), p. 71
Glosă (IV), p. 72
Glosă (V), p. 73
Imn elenic, p. 74
Zborul morților, p. 75
Înțeleptul zice:, p. 76
Război, p. 77
April de gheață, p. 78
Regi fugari, p. 79
Creează, p. 80
Imn druidic, p. 81
Salcâm bătrân, p. 82
Clopote basarabene, p. 83
Întrebări fără răspuns, p. 84
Poveste cu un sfinx, p. 85
Pace, p. 86
Păgânism, p. 87
Era odată-un cavaler, p. 88
Un zeu e-n tine, p. 89
Bagă de seamă!, p. 90
Toamnă, p. 91
Prea sus..., p. 92
Vizionarul poetic, p. 93
Poeziei teosofice, p. 94

REFERINȚE CRITICE:

Nichifor Crainic: *Estetica lui Nicolae Iorga*, p. 95
Tudor Vianu: *Pe marginea „Cugetărilor” lui N. Iorga*, p. 102

Radu Dragnea: *Unitatea de stil*, p. 106
Vasile Băncilă: *Un educator: Nicolae Iorga*, p. 112
Barbu Teodorescu: *N. Iorga, omul*, p. 120